

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Teologická fakulta

Diplomová práce

Etická dilemata sociálních pracovníků ve vybraném výchovném
ústavu při práci s adolescentními dívkami

Autor práce: Bc. Petra Budínová

Vedoucí práce: doc. PhDr. David Urban, Ph.D.

Studijní program: Etika v sociální práci (KS)

2024

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem autorkou této kvalifikační práce a že jsem ji vypracovala pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu použitých zdrojů.

19.3.2024

.....

Bc. Petra Budínová

Děkuji vedoucímu diplomové práce panu doc. PhDr. Davidu Urbanovi, Ph.D., za cenné rady, metodické vedení práce a připomínky. Rovněž děkuji panu doc. Jakubu Sirovátkovi, Dr. phil. za cenné rady a připomínky.

Obsah

Úvod.....	6
1 Náhradní výchova a její formy.....	9
1.1 Charakteristika ústavní výchovy.....	11
1.2 Charakteristika výchovného ústavu.....	13
1.3 Problematika umisťování do výchovných ústavů.....	14
1.4 Legislativní rámec související s ústavní výchovou.....	16
1.5 Kompetence sociálního pracovníka ve výchovném ústavu.....	18
1.6 Sociální pracovník ve výchovném ústavu a spolupracující subjekty.....	20
2 Adolescence.....	21
2.1 Emoční vývoj v době dospívání.....	23
2.2 Rozlišení a identifikace poruchového chování u dětí a v době dospívání.....	24
2.3 Charakteristika a vznik poruchového chování u adolescentů.....	27
2.4 Projevy rizikového a problémového chování u adolescentů.....	29
3 Sociální patologie.....	31
3.1 Sociálně patologické jevy.....	31
3.1.1 Šikana.....	31
3.1.2 Netomanie.....	32
3.1.3 Užívání drog.....	33
3.1.3.1 Užívání nealkoholových drog.....	34
3.1.3.2 Užívání alkoholu.....	37
4 Rodina a její důležitost pro socializaci jedince.....	38
4.1 Rodina a její výchovný vliv.....	39
4.2 Dítě s poruchou chování a dopad na rodinu.....	41
5 Charakteristika vybraného výchovného ústavu.....	42
5.1 Náplň práce a základní identifikace činností sociálního pracovníka.....	46
6 Etika.....	48
6.1 Etika v sociální práci.....	48

6.2	Etická dilemata v sociální práci	50
6.3	Etický kodex	51
6.4	Etická teorie – Utilitarismus	52
6.4.1	Obecná charakteristika utilitarismu	55
7	Etická dilemata vyskytující se ve vybraném výchovném ústavu	56
7.1	Popis kazuistiky	60
7.2	Etická dilemata vyplývající z kazuistiky	64
7.2.1	Etické dilema č. 1	64
7.2.1.1	Analýza etického dilema optikou utilitarismu	65
7.2.2	Etické dilema č. 2.....	67
7.2.2.1	Analýza etického dilema optikou utilitarismu	68
	Závěr	72
	Použité zdroje	75
	Seznam zkratk	82
	Abstrakt.....	83
	Abstract.....	84

Úvod

Téma pro vypracování diplomové práce nesoucí název „Etická dilemata sociálních pracovníků ve vybraném výchovném ústavu při práci s adolescentními dívkami“ jsem si zvolila v souladu s absolvovanou praxí v navazujícím magisterském studiu. Vybraným výchovným ústavem se pro účely této práce rozumí Výchovný ústav, středisko výchovné péče a střední škola v Jindřichově Hradci (dále jen ústav).

Nutno podotknout, že profese sociálního pracovníka v tomto zařízení je velice náročná a důležitá oblast sociální práce, při které se vyskytují mnohá závažná etická dilemata, se kterými je sociální pracovník při výkonu své profese často konfrontován, tudíž musí vyvinout schopnosti a dovednosti pro jejich řešení. V souladu se sociální prací, která je zaměřena na podporu adolescentních dívek, které jsou do tohoto zařízení umístěné, je důležité, aby sociální pracovník byl empatický, trpělivý a citlivý k zájmům či potřebám mladistvých a nikdy by neměl zpochybňovat jejich potřebu podpory a pomoci. Tato profese si v každém případě vyžaduje kombinaci znalostí a dovedností, které dívkám poskytnou individuální i komplexně přizpůsobenou pomoc. Každopádně je zapotřebí vysoký morální kredit sociálního pracovníka, který je důležitý k tomu, aby mohl efektivně a eticky reagovat na rozličné situace a potřeby dívek, se kterými se při své práci setkává. Morální kredit je stěžejním kritériem v oblasti sociální práce a správné uchopení etických otázek a etiky vůbec je pro sociálního pracovníka klíčem ke správnému uvažování a jednání, které mu napomáhají k tomu, aby byl schopen se správně orientovat v sociálním prostředí. Sociální pracovník ve výchovném ústavu musí mít stále na paměti, že výchovný ústav je místo, jehož úlohou je pomoci mladistvým změnit své chování a také je místem, které jim nabízí druhou šanci.

Problematika zařízení, která se věnuje rehabilitaci a reintegraci adolescentních dívek vykazujících závažné poruchy chování, způsoby a možnosti práce s nimi ze strany sociálního pracovníka, mne hluboce zaujaly, a to i vzhledem k identifikaci různých etických dilemat a způsobů jejich řešení. Z tohoto důvodu jsem se rozhodla ponořit se do této problematiky hlouběji a tím zjistit, zdali by při řešení etických dilemat byla nápomocná aplikace etické teorie, která napomůže sociálnímu pracovníkovi při jeho rozhodování. V této souvislosti využijeme teorii utilitarismu, kdy popsaná etická dilemata, vyplývající z uvedené kazuistiky, budeme analyzovat na základě čtyř utilitaristických principů.

Cílem této diplomové práce bylo identifikovat etická dilemata, která řeší sociální pracovník ve vybraném výchovném ústavu a etická dilemata ilustrovat na konkrétně popsané kazuistice, včetně možných řešení za využití etické teorie utilitarismu

a jejich čtyř principů, kterými jsou princip následků, užitečnosti, hédonismu a sociální princip.

Zvolená etická teorie může významnou měrou pomoci sociálnímu pracovníkovi v praxi výchovného ústavu při rozhodování etických dilemat tak, aby bylo dosaženo co největšího štěstí pro co největší možný počet lidí. Rovněž není zanedbatelným aspektem ztotožnění se sociálního pracovníka s takovým rozhodnutím, které je orámováno touto etickou teorií. Aby byl cíl této diplomové práce naplněn, bude v práci rozebrán teoretický a praktický rámec dané problematiky.

V první kapitole této diplomové práce popíšeme náhradní výchovu a její formy, neboť problematika výchovných ústavů, na níž je tato práce postavena, do systému náhradní výchovy neodmyslitelně patří. Dále budeme v této kapitole charakterizovat ústavní výchovu, výchovný ústav, problematiku umisťování do výchovných ústavů, legislativní rámec související s ústavní výchovou a následně se budeme věnovat kompetencím sociálního pracovníka ve výchovném ústavu a subjektům, se kterými sociální pracovník v tomto zařízení spolupracuje.

Ve druhé kapitole budeme charakterizovat adolescenci s tím, aby byla vydefinována konkrétní cílová skupina, na kterou je tato diplomová práce zaměřena. Poté popíšeme emoční vývoj v době dospívání, rozlišíme a identifikujeme poruchové chování u dětí a v době dospívání a následně se budeme věnovat vzniku poruchového chování u adolescentů.

Ve třetí kapitole vymežíme pojem sociální patologie, a to z toho důvodu, že dívky, které jsou ve výchovném ústavu umístěné, se velice často se sociálně patologickými jevy potýkají. Následně se budeme zabývat vybranými sociálně patologickými jevy, kterými jsou šikana, netomanie a užívání drog. Drogy a jejich užívání klasifikujeme podle typů závislostí na návykových látkách, poté se zaměříme na užívání nealkoholových a následně alkoholových drog.

Ve čtvrté kapitole se bude věnovat rodině a její důležitosti pro socializaci jedince, následně rodině a jejímu výchovnému vlivu a také dítěti s poruchou chování a dopadem takového chování na rodinu.

V páté kapitole identifikujeme konkrétní vybraný výchovný ústav, včetně popisu činností a náplně práce sociálního pracovníka, který je v tomto zařízení zaměstnán.

V šesté kapitole se budeme věnovat etické části, ve které v první řadě vymežíme pojem etika, dále popíšeme etiku v sociální práci, následně etická dilemata v sociální práci, posléze etický kodex sociálních pracovníků. Vzhledem k tomu, že etická dilemata, vyplývající v uvedené kazuistice, budeme analyzovat na základě etické teorie utilitarismu, v této kapitole tuto teorii normativní etiky konkrétně popíšeme a vymežíme

čtyři její základní principy, kterými jsou princip následků, užitečnosti, hédonismu a sociální princip.

V následující části práce nejdříve nastíníme čtyři základní problematické okruhy a z nich vyplývající etická dilemata, které sociální pracovník ve vybraném výchovném ústavu řeší. Poté u podrobněji popsané kazuistiky vybraná etická dilemata, možnosti a rozvahy nad možnými řešeními rozebereme optikou utilitarismu a jejími čtyřmi principy.

V diplomové práci jsem postupovala v souladu se zákonem č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů, dále jen „Zákon“¹, a dále ve smyslu Nařízení Evropského parlamentu a rady č. (EU) 2016/679, o ochraně fyzických osob v souvislosti se zpracováním osobních údajů a o volném pohybu těchto údajů a o zrušení směrnice 95/46/ES (obecné nařízení o ochraně osobních údajů, dále jen „GDPR“) a v souladu s Úmluvou o právech dítěte².

¹ Srov. Zákon č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů a o změně některých zákonů, ve znění platném k 25.4.2000.

² Srov. Nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) 2016/679, o ochraně fyzických osob v souvislosti se zpracováním osobních údajů a o volném pohybu těchto údajů a o zrušení směrnice 95/46/ES (obecné nařízení o ochraně osobních údajů, ve znění platném k 27.4.2016.

1 Náhradní výchova a její formy

V první kapitole této diplomové práce budeme stručnou a pokud možno výstižnou formou popisovat systém náhradní výchovy. Do systému náhradní výchovy se řadí mimo jiné výchovné ústavy, na které je tato práce zaměřena.

Náhradní výchovná péče je důležitá a neoddelitelná součástí systému, který zabezpečuje péči o děti, které nemohou být z různých důvodů vychovávány ve vlastní rodině.³

Náhradní péče zajišťuje péči o děti, o které se jejich rodiče z nejrůznějších důvodů nemohou, nechtějí či neumějí starat. V tomto případě je nezbytné zajistit náhradní výchovu. Náhradní výchova může být nařízena také dětem s vážnými výchovnými problémy a je uskutečňována formou náhradní rodinné péče nebo ústavní péče.⁴

Dle odborné literatury je forma náhradní péče rozlišena na péči rodinného typu, do kterého se řadí osvojení, pěstounství, svěřenectví a poručnictví, pokud však poručník o dítě osobně pečuje. Naproti tomu ústavní výchova je zajišťována v různých typech ústavních zařízení.⁵

Nejdůležitějším subjektem veškerých forem náhradní péče je dítě, o kterém je v každých jednotlivých případech rozhodováno. Zájem dítěte je zásadní hledisko při všech činnostech, které se ho týkají, i přesto, že na základě rozličných rozhodnutí jsou často dotčeny i jiné osoby, ať už jsou to biologičtí rodiče nebo jiní lidé, u kterých je zřejmý nedostatek jejich péče, kterou by měli dítěti nahradit.⁶

V článku 1 Úmluvy o právech dítěte lze nalézt definici dítěte, dle kterého se pro účely této úmluvy rozumí každá lidská bytost, která je mladší osmnácti let, pokud podle právního řádu, jenž se na dítě vztahuje, není zletilosti dosaženo dříve.⁷

Pojem „náhradní péče o dítě“ zahrnuje několik souborů právních norem, které se od sebe méně či více liší. Jedno mají však společné, a to je právní skutečnost jejich vzniku, která vždy spočívá v rozhodnutí soudu. V rámci rozhodnutí soudu je vzhledem k nezbytnosti zajištění saturace tělesných, psychických a emočních potřeb dítěte

³ Srov. JANSKÝ, Pavel, 2014. *Dítě s problémovým chováním a náhradní výchovná péče ve školských zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy*. Hradec Králové: Gaudeamus. Recenzované monografie, s. 114.

⁴ Srov. Systém náhradní péče, 2012. *Šance Dětem* [online]. 18.10.2023 [cit. 2023-12-03]. Dostupné z: <https://sancedetem.cz/system-nahradni-pece>.

⁵ Srov. TRNKOVÁ, Lucie, 2018. *Náhradní péče o dítě*. Praha: Wolters Kluwer. Právo prakticky, s. 12.

⁶ Srov. Tamtéž, s. 11.

⁷ Srov. Sdělení č. 104/1991 Sb., sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí o sjednání Úmluvě o právech dítěte, ve znění platném k 8.4.1991.

nutné hledat na prvním místě možnost, která spočívá v náhradním umístění rodinného typu.⁸

Nyní nastíníme v přehledné podobě formy náhradní péče:

Tabulka č. 1: Formy náhradní výchovy

Náhradní výchova				
Náhradní rodinná péče	Ústavní péče			
			Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc	
Péče do jiné fyzické osoby než rodiče	Kojenecké ústavy	Diagnostické ústavy	Klokánky	Domovy pro osoby se zdravotním postižením
Osvojení (adopce)	Dětské domovy pro děti do 3 let	Dětské Domovy	Dětská centra	
Poručníctví s péčí		Dětské domovy se školou		
Pěstounská péče		Výchovné Ústavy		
	Spadají pod Ministerstvo zdravotnictví České republiky	Spadají pod Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky		Spadají pod Ministerstvo práce a sociálních věcí České republiky

9

⁸ Srov. TRNKOVÁ, Lucie, 2018. *Náhradní péče o dítě*. Praha: Wolters Kluwer. Právo prakticky, s. 12.

⁹ Srov. Formy náhradní výchovy. *Otevřená budoucnost* [online]. [cit. 2023-12-03]. Dostupné z: <https://www.otevrenabudoucnost.cz/formy-nahradni-vychovy/>.

1.1 Charakteristika ústavní výchovy

Ústavní výchova dětí a mládeže má v České republice dlouholetou a dá se říct i silnou tradici, která sahá až do hluboké minulosti, a to především v kontextu s městskými špitály, sirotčinci, nalezinci a podobně. Základy současné sítě ústavů pro děti lze datovat až do pozdější doby, a to do 19. století a převážně pak do 20. století, kdy byl zaznamenán její největší rozmach. V druhé polovině minulého století byl díky totalitní ideologii vývoj ústavní péče bohužel velice poznamenán, zejména v souvislosti s jednoznačnou preferencí kolektivní výchovy a nadřazováním zájmu společnosti nad práva jednotlivce, včetně práv dětí.¹⁰

V současné době ústavní péče představuje péči o děti, které jsou umístěné v zařízeních. V České republice existuje několik typů zařízení, které se od sebe liší například na základě toho, o jak staré děti dané zařízení pečuje, zda se tyto děti potýkají s vážnějšími zdravotními či výchovnými problémy a který rezort je spravuje.¹¹

Ústavní výchova je výchovné opatření, které je nařízeno soudem, jestliže je vážně ohrožena či narušena výchova dítěte, kdy jiná výchovná opatření nevedla k nápravě nebo pokud z jiných závažných důvodů nemohou péči o dítě zabezpečit rodiče.¹²

*Ústavní péče je taková, kdy je o dítě pečováno v kolektivních výchovných zařízeních. U nás je nejčastější formou náhradní péče.*¹³

Zařízení ústavní výchovy vytváří podmínky, které zajišťují základní péči o dítě, disponuje dostatečnými materiálními prostředky a jsou zaměstnání vychovatelé a odborní pedagogičtí pracovníci. Ale i přes veškeré možnosti, která tato péče zajišťuje, nikdy nemůže poskytnout jedinci optimální individuální péči a nemůže nahradit rodinné prostředí.¹⁴

¹⁰ Srov. KRÍSTEK, Adam, 2017. *Zákon o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy a o preventivně výchovné péči: komentář*. Praha: Wolters Kluwer ČR. Komentáře (Wolters Kluwer ČR), s. XIII.

¹¹ Srov. Systém náhradní péče, 2012. *Šance Dětem* [online]. 18.10.2023 [cit. 2023-12-03]. Dostupné z: <https://sancedetem.cz/system-nahradni-pece>.

¹² Srov. Tamtéž.

¹³ HAUKOVÁ, Zdeňka, 2005. *Umístění dětí do náhradní péče o dítě*. In: Sociální práce . Brno: Asociace vzdělávání v sociální práci, s. 109.

¹⁴ Srov. Dítě v ústavu, 2012. *Šance Dětem* [online]. 18.10.2023 [cit. 2023-12-03]. Dostupné z: <https://sancedetem.cz/dite-v-ustavu>.

Práva a povinnosti dětí s nařízenou ústavní výchovou jsou upraveny zákonem. Děti ve výchovných ústavech mají zejména právo na:¹⁵

- zajištění plného přímého zaopatření,
- rozvoj tělesných, citových a duševních schopností a sociálních dovedností,
- respektování lidské důstojnosti,
- možnost společného umístění se svými sourozenci (nebrání-li tomu závažné okolnosti),
- vytváření podmínek souvisejících s dosažením vzdělání a přípravou na povolání,
- svobodu náboženství,
- seznámení se s právy a povinnostmi,
- vyjádření svého názoru na zamýšlená a prováděná opatření, která se ho dotýkají;
- žádost o osobní rozhovor,
- udržování kontaktu s osobami odpovědnými za výchovu a dalšími blízkými osobami,
- návštěvy a vycházky,
- podporu a pomoc po ukončení pobytu v zařízení v souladu s cílem reintegrace dítěte do rodiny a společnosti.¹⁶

Dětem v těchto zařízeních se dostává přímého a plného zaopatření, které pokrývá ubytování, stravování, ošacení, potřeby a pomůcky související s výukou a jiné potřebné náklady na vzdělání, dále náklady na zdravotní služby, zdravotnické prostředky a léčiva, které nepokrývá zdravotní pojištění, náklady na dopravu do škol, kapesné, osobní dary i věcnou pomoc při odchodu ze zařízení v době zletilosti. Také je dle možností jednotlivých zařízení možnost hrazení potřeb pro volnočasové aktivity. Rodiče umístěných dětí mají však povinnost přispívat na úhradu péče, mimo těch, kteří doloží doklad o pobírání dávek pomoci v hmotné nouzi.¹⁷

Ústavní výchova a problematika s ní spojená se v dnešní době řadí mezi celospolečenské problémy, které souvisí se sociálním klimatem společnosti. Nutno podotknout, že ústavní výchova odráží současné názory, postoje, hodnoty, ekonomickou

¹⁵ Srov. Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, ve znění platném k 29.3.2002.

¹⁶ Srov. Tamtéž.

¹⁷ Srov. TRNKOVÁ, Lucie, 2018. *Náhradní péče o dítě*. Praha: Wolters Kluwer. Právo prakticky, s. 117–118.

situaci a v neposlední řadě také politické priority. Také ukazuje úroveň sociálního vnímání, důležitost či priority výchovných cílů, včetně kvality školského systému a postavení rodiny i možnosti její podpory.¹⁸

1.2 Charakteristika výchovného ústavu

Výchovný ústav je systém sociálně-pedagogické činnosti, která je především zaměřena na změnu, podporu a rozvoj nejen osobnosti, ale i sociálního prostředí jednotlivce. Výchovný ústav svým klientům poskytuje převážně péči v oblasti sociální, převýchovné/výchovné a vzdělávací. Jeho cílem je reedukace a resocializace narušených jedinců. Toto zařízení primárně působí v oblasti výchovy, neboť stejně jako například rodina či škola si především klade za cíl vychovávat nebo převychovávat ohrožené či rizikové jedince.¹⁹

Výchovným ústavem se rozumí školské zařízení pro děti, dospívající či adolescenty, kteří jsou starší patnácti let věku. Dále je toto zařízení určeno pro děti starší dvanácti let, které nemohou být pro jejich vážné poruchy chování zařazeny v jiném zařízení, která jsou stanovena pro ochranu nebo ústavní výchovu. Každý výchovný ústav má svou organizační jednotku, kterou je výchovná skupina. Vzdělání a profesní příprava se většinou realizuje přímo v daném výchovném ústavu, tudíž zde působí učitelé a celodenní provoz (převážně odpolední aktivity) zajišťují vychovatelé. Ve vztahu k dítěti plní tedy výchovný ústav převážně úkoly sociální, výchovné a vzdělávací.²⁰ Ústav umožňuje dětem a mladistvým dlouhodobou péči, jejímž základem je příprava na budoucí povolání. Programy, které zajišťují výuku mají tři podoby:²¹

- praktická školení pro krátkodobé pobyty a kurzy pro svěřence, kteří jsou nejhůře vzdělavatelni (u dívek se jedná o výchovu k rodičovství, kdy se jedná o jakousi redukovanou rodinnou školu a u chlapců jde o základní řemeslné dovednosti),

¹⁸ Srov. JANSKÝ, Pavel, 2014. *Dítě s problémovým chováním a náhradní výchovná péče ve školských zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy*. Hradec Králové: Gaudeamus. Recenzované monografie, s. 115.

¹⁹Srov. SEKERA, O. a MATOUŠEK, O. Sociální práce v době současné. In OLDŘICH, Matoušek a kol., 2013. *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál, s. 415.

²⁰ Srov. Tamtéž, s. 415.

²¹ Srov. MATOUŠEK, Oldřich a Andrea MATOUŠKOVÁ, 2011. *Mládež a delikvence: možné příčiny, struktura, programy prevence kriminality mládeže*. Vyd. 3., aktualiz. Praha: Portál, s. 156.

- odborné učiliště, kdy svěřenci po jejím absolvování obdrží výuční list,
- střední odborné učiliště.²²

Výchovné ústavy se zřizují odděleně pro děti:²³

- s nařízenou ústavní výchovou,
- uloženou ochrannou výchovou,
- které jsou nezletilými matkami, a pro jejich děti, nebo
- které vyžadují výchovně léčebnou péči, popřípadě se ve výchovném ústavu pro tyto děti zřizují oddělené výchovné skupiny.²⁴

1.3 Problematika umístování do výchovných ústavů

V případě, že se dítě ocitlo v obzvlášť závažné situaci, kdy je vážně narušen nebo ohrožen jeho tělesný, duševní nebo rozumový stav, dále pokud je jeho řádný vývoj v rozporu s jeho zájmy, nebo se vyskytují vážné důvody, pro které nemohou jeho rodiče zabezpečit jeho výchovu, může soud jako nutné opatření nařídit ústavní výchovu. Soud tak učiní především tehdy, když opatření, která byla dříve určena, nevedla k jejich nápravě.²⁵

„Do výchovného ústavu může být umístěno i dítě starší 12 let, má-li uloženou ochranou výchovu, a v jeho chování se projevují tak závažné poruchy, že nemůže být umístěno v dětském domově se školou. Výjimečně v případech zvláště závažných poruch chování, lze do výchovného ústavu umístit i dítě s nařízenou ústavní výchovou starší 12 let.“²⁶

Do výchovného ústavu jsou umístováni děti a mladiství na základě rozsudku soudu, dle kterého jim byla nařízena ústavní výchova nebo v souvislosti s usnesením

²² Srov. MATOUŠEK, Oldřich a Andrea MATOUŠKOVÁ, 2011. *Mládež a delikvence: možné příčiny, struktura, programy prevence kriminality mládeže*. Vyd. 3., aktualiz. Praha: Portál, s. 156.

²³ Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, ve znění platném k 29.3.2002.

²⁴ Tamtéž.

²⁵ Srov. Ústavní výchova, 2020. *Portál veřejné správy: gov.cz* [online]. [cit. 2023-11-22]. Dostupné z: https://portal.gov.cz/informace/ustavni-vychova-INF-36#_legislativa-technicke-specifikace-a-pokyny.

²⁶ Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, ve znění platném k 29.3.2002.

o předběžném umístění do ústavu či po dohodě s rodiči. Výchovný ústav přináší možnost poskytování dlouhodobé péče, jejímž základem či těžištěm je příprava na budoucí povolání.²⁷

Soud však nemůže rozhodnout o umístění dítěte do ústavní výchovy na dobu, která je delší než 3 roky. Tato doba se pak následně může prodloužit, a to vždy opakovaně, pouze však za podmínek, že důvody pro nařízení ústavní výchovy nadále přetrvávají. V souladu se svěřením dítěte do ústavní výchovy má soud povinnost jednou za 6 měsíců přezkoumat, jestli nadále trvají důvody pro nařizenou ústavní výchovu či jestli není možné dítěti zajistit náhradní péči v jiné rodině.²⁸

Do výchovného ústavu, který spadá pod zařízení, která jsou pověřena činností Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky, mohou být umístěny děti s tělesným, mentálním, smyslovým postižením, dále pak s vadami řeči, popřípadě s více vadami, u nichž byla nařizována ústavní výchova, uložena ochranná výchova, či pokud bylo nařízeno předběžné opatření, a to pouze za podmínek, kdy stupeň zdravotního postižení neodpovídá umístění do specializovaného zdravotnického zařízení nebo do zařízení sociálních služeb. Pro tyto děti je zařízení povinné zajistit jeho vybavenost a vhodné podmínky na základě upraveného denního režimu. Zařízení má také povinnost zajistit odpovídající vzdělání, terapeutický a sociálně rehabilitační program nebo má za povinnost zabezpečit pobyt v internátu školy dle typu postižení dítěte a dle poskytovatele zdravotnických služeb i specializovanou péči.²⁹

Co se týče počtu dětí, které jsou umístěny ve výchovném ústavu a práce s nimi, určuje zákon jako základní organizační jednotku, kterou je výchovná skupina. Počet dětí v těchto skupinách je omezen na osm, přičemž v jednom zařízení může být zpravidla nejvíce šest takovýchto skupin. Do výchovných skupin se následně tyto děti zařazují s přihlédnutím k jejich výchovným, vzdělávacím či zdravotním potřebám a velmi často jsou rozděleny podle pohlaví.³⁰

Do zařízení však nelze přijmout děti, které jsou pod vlivem alkoholu či jiných návykových látek a podle lékařského stanoviska vyžadují odbornou péči, kterou jim zařízení nemůže poskytnout. Dále se jedná o děti s psychiatrickým onemocněním, jako

²⁷ Srov. MATOUŠEK, Oldřich a Andrea MATOUŠKOVÁ, 2011. *Mládež a delikvence: možné příčiny, struktura, programy prevence kriminality mládeže*. Vyd. 3., aktualiz. Praha: Portál, s.155–156.

²⁸ Srov. Ústavní výchova, 2020. *Portál veřejné správy: gov.cz* [online]. [cit. 2023-11-22]. Dostupné z: https://portal.gov.cz/informace/ustavni-vychova-INF-36#_legislativa-technicke-specifikace-a-pokyny.

²⁹ Srov. Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, ve znění platném k 29.3.2002.

³⁰ Srov. TRNKOVÁ, Lucie, 2018. *Náhradní péče o dítě*. Praha: Wolters Kluwer. Právo prakticky, s. 115.

jsou bipolární porucha, schizofrenie, těžké depresivní a úzkostné stavy vyžadující odbornou léčbu z oblasti psychiatrie.³¹

Takřka každé dítě mělo před umístěním do výchovného ústavu náročnou a dlouhou cestu, na které se nacházelo mnoho milníků, při kterých ho někdo měl nebo mohl zastavit. Tím je myšleno, že tato složitá situace mohla být ovlivněna někým nebo něčím ještě před tím, než se začala řešit radikálním způsobem, kterým je umístění dítěte do výchovného ústavu.³²

V současné době se velmi výrazně projevuje důležitý fakt, že problematika ústavní výchovy, která je především spojená s případy patologických jevů u dětí či adolescentů, je celospolečenský problém, související se sociálním klimatem naší společnosti.³³

1.4 Legislativní rámec související s ústavní výchovou

Sociální pracovníci, kteří jsou zaměstnaní ve výchovných ústavech se velice často setkávají s rozličnými etickými dilematy, vyžadující pečlivé zvážení a citlivý přístup. Při řešení etických dilemat se sociální pracovníci střetávají s otázkami, které se týkají například důvěrnosti, sociální spravedlnosti, prevence, intervence, ochrany práv dětí atd. Je tedy velice důležité, aby se orientovali v oblasti legislativy, která souvisí s problematikou výchovných ústavů, na základě které mohou zvolit správný přístup k poradenství a podpoře při řešení složitých situací potažmo etických dilemat.

Nyní uvedeme vybrané zákony vztahující se k právům dítěte, ústavní a ochranné výchově a preventivně výchovné péči, se kterými se sociální pracovník při své práci setkává a ve kterých by se měl umět správně orientovat.

Oblast výchovné péče upravuje především:

³¹ Srov. Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, ve znění platném k 29.3.2002.

³² Srov. KLEPÁČKOVÁ, Olga, Zuzana KREJČÍ a Martina ČERNÁ, 2022. *Sociální práce na příkladech z praxe*. Praha: Grada Publishing, s. 85.

³³ Srov. JANSKÝ, Pavel, 2014. *Dítě s problémovým chováním a náhradní výchovná péče ve školských zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy*. Hradec Králové: Gaudeamus. Recenzované monografie, s. 123.

- zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních
- zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí
- zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách
- zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník

Další legislativa upravující oblast výchovné péče:

- zákon č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů
- zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon)
- zákon č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících
- zákon č. 94/1963 Sb., o rodině
- zákon č. 218/2003, o soudnictví ve věcech mládeže
- zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí
- zákon č. 257/2000 Sb., o probační a mediační službě
- zákon č. 99/1963 Sb. (občanský soudní řád)
- zákon 500/2004 Sb. (správní řád)
- zákon č. 293/1993 Sb., o výkonu vazby
- zákon č. 169/1999, o výkonu trestu
- zákon č. 129/2008, o výkonu zabezpečovací detence včetně prováděcích vyhlášek, dotýkající se práv dětí omezením kontaktů s rodiči, případně na omezení osobní svobody rodičů navazujícím rozhodnutím o ústavní výchově
- trestní zákoník (zák. č. 40/2009) a trestní řád (zák. č. 141/1961)
- zákon č. 240/2000 Sb. o krizovém řízení a o změně některých zákonů (krizový zákon)
- zákon č. 45/2013 Sb. o obětech trestných činů a o změně některých zákonů (zákon o obětech trestných činů)

1.5 Kompetence sociálního pracovníka ve výchovném ústavu

Sociální pracovníci ve výchovných ústavech mají důležitou roli při poskytování péče a podpory dětem, které se nacházejí v těžké životní situaci. Jejich kompetence zahrnují širokou škálu znalostí a dovedností, které jsou nezbytné pro úspěšné plnění jejich pracovních povinností.

Mezi potřebné kompetence sociálního pracovníka ve výchovném ústavu patří:³⁴

Formální kvalifikace: Vyšší odborné vzdělání, vysokoškolské vzdělání dle definice zákona č. 108/2006 Sb.

Nezbytné znalosti: Znalost v oblasti relevantní legislativy, znalost sítě dostupných služeb, znalost minima z vývojové psychologie, dětské psychiatrie a potřebné znalosti týkající se syndromu CAN (syndrom týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte).

Specifické dovednosti: Dovednost komunikovat s dětmi a jejich rodinou, včetně těch případů, kdy chování dětí a dospělých neodpovídá běžné normě. Dále se jedná o dovednost, kdy je sociální pracovník schopen zjistit případná traumata v životě dítěte. Neopomenutelnou dovedností je také správné hodnocení funkčnosti rodiny a vyhodnocení případného špatného zacházení rodičů s dětmi.

Postoje a hodnotová orientace: Jedná se o empatii, porozumění, spravedlnost, rovnost, trpělivost, asertivitu, schopnost udržovat hranice.

Schopnost správného využití teorií, metod a přístupů: Využití teorií, metod a přístupů by mělo být vždy v souladu s nejlepším zájmem dítěte. Jedná se například o systemickou teorii, teorii vývoje osobnosti v dětství a v adolescenci, teorii traumatu, teorii fungování rodiny, teorii sociálních sítí, kognitivně-behaviorální terapii a další. Sociální pracovník ve výchovném ústavu by se měl mimo jiné také aktivně zabývat sociálním poradenstvím pro rodiče.³⁵

Jistě je velice důležité, aby sociální pracovníci flexibilně kombinovali teorie, metody či přístupy, a to dle individuálních potřeb a situací svých klientů ve výchovném ústavu. Pouze s komplexním a integrovaným přístupem mohou splnit potřeby dětí a mohou je tak podporovat v dosažení pozitivních změn v jejich životě.

³⁴ Srov. Sociální pracovník v institucionální výchově dětí a mládeže (DD, DgÚ, DDsŠ, VÚM, SVP), 2020. *Sociální práce* [online]. [cit. 2023-12-28]. Dostupné z: <https://socialniprace.cz/profesiogramy/socialni-pracovnik-v-institucionalni-vychove-deti-a-mladeze-dd-dgu-ddss-vum-svp/>

³⁵ Srov. Tamtéž.

S největší pravděpodobností nejambicióznější formulaci kompetencí sociálního pracovníka s akademickým vzděláním, tzn. magisterským vzděláním v oblasti sociální práce, definuje Rada pro vzdělání v sociální práci, dle které kompetence každého sociálního pracovníka spočívají:³⁶

- V uplatnění dovedností kritického myšlení v pracovním kontextu, včetně nezbytné dovednosti, která spočívá uplatnění teorie v praxi.
- Ve schopnosti pracovat v souladu s etickými principy sociální práce, a to s ohledem na pozitivní význam rozdílnosti.
- V porozumění rozličných forem a způsobů utlačování, kdy je zapotřebí znát strategie, na základě kterých se dá dosáhnout ekonomické a sociální spravedlnosti.
- Ve schopnosti profesionálního uplatnění vlastní osobnosti.
- V umění porozumět historickému kontextu sociální práce a ve schopnosti orientace v její současné podobě a významu jednotlivých témat.
- V uplatnění znalostí s cílovými skupinami ve všech úrovních.
- V kritické analýze a v uplatnění znalosti biopsychosociálních činitelů, které mají vliv na vývoj jedince a porozumění integraci mezi sociálními systémy a jednotlivci v různých úrovních.
- V uplatnění znalostí při práci se specifickými problémy.
- Ve schopnosti analyzovat vliv sociální politiky na život sociálních pracovníků, klientů či organizací, které poskytují sociální služby a prokázat schopnost ovlivňovat principy sociální politiky.
- Ve schopnosti empiricky zhodnotit činnost nejen vlastní, ale i jiných relevantních subjektů.
- V dovednosti vyhodnotit výsledky relevantního výzkumu a jeho uplatnění v praxi. Také umět navrhnout výzkumnou studii a být chopen analyzovat její výsledky, zároveň je sdělovat jiným.
- Ve správné komunikaci s různými typy klientů, veřejností a s kolegy.
- V umění poskytnout supervizi a konzultace v oblasti individuální specializace.
- V dovednosti pracovat ve struktuře organizace a celém systému poskytování sociálních služeb a také dokázat prosadit nutné změny v organizaci.³⁷

³⁶ Srov. MATOUŠEK, Oldřich, 2013. *Metody a řízení sociální práce*. 3., aktualiz. a dopl. vyd. Praha: Portál, s. 15.

³⁷ Srov. Tamtéž, s. 15.

Každé zařízení má jasně definovány kompetence sociálního pracovníka, které k náplni jeho profese neodmyslitelně patří. V každém případě by sociální pracovník měl být dostatečně kompetentní k tomu, aby byl schopen naplnit cíl své práce, kterým je podpořit klientovu schopnost řešit situaci, ve které se nachází, a to takovým způsobem, aby přijal a pracoval s problémy, které ho obklopují, aby se v souladu s daným problémem mohl vyvíjet a mohl tak pracovat na zlepšení jeho stavu. Další cíl sociálního pracovníka je zprostředkovat klientovi kontakt se subjekty, které mu pomohou poskytnout zdroje, příležitosti a služby. Sociální pracovník musí být schopen určit situaci jednotlivce, skupiny či komunity a na základě správné diagnostiky musí doporučit odborníky, kteří vstoupí do klientova případu. Sociální pracovník se při své práci řídí etickým kodexem a v souladu se svou profesí by měl zlepšovat a rozvíjet sociální politiku.³⁸

1.6 Sociální pracovník ve výchovném ústavu a spolupracující subjekty

Kompetence sociálního pracovníka spočívá v komplexním zabezpečení v oblasti sociální péče. To znamená, že sociální pracovník mimo jiné spolupracuje s rozličnými subjekty, přičemž koordinuje poskytované služby s cílem dosáhnout rozvoje a celkového blaha klientů ve výchovném ústavu.

Nyní uvedeme důležité spolupracující subjekty, kterými jsou:³⁹

- Orgán sociálně – právní ochrany dětí
- Městské úřady
- Soudy
- Sociální služby
- Zdravotnická zařízení
- Psychologové
- Úřad práce
- Pedagogicko – psychologické poradny

³⁸ Srov. GULOVÁ, Lenka, 2011. *Sociální práce: pro pedagogické obory*. Praha: Grada. Pedagogika (Grada), s. 30.

³⁹ Srov. Sociální pracovník v institucionální výchově dětí a mládeže (DD, DgÚ, DDsŠ, VÚM, SVP), 2020. *Sociální práce* [online]. [cit. 2023-11-28]. Dostupné z: <https://socialniprace.cz/profesiogramy/socialni-pracovnik-v-institucionalni-vychove-deti-a-mladeze-dd-dgu-ddss-vum-svp/>.

- Okresní správa sociálního zabezpečení
- Česká správa sociálního zabezpečení
- Exekutoři
- Sponzoři⁴⁰

Sociální pracovník ve výchovném ústavu také spolupracuje s institucemi, které poskytují adiktologickou péči, dále s Policií České republiky, Státním zastupitelstvím, domy na půl cesty či institucemi, které zajišťují chráněné bydlení.

2 Adolescence

V této kapitole budeme popisovat termín adolescence z důvodu vydefinování konkrétní cílové skupiny, na kterou je tato diplomová práce zaměřena.

Adolescence je termín, který je odvozen z latinského slovesa *adolescere*, což v překladu znamená dospívat, dorůstat či mohutnět. Označení *adolescenti*, které je typické pro psychologii, se nahrazuje v českém jazyce pojmy *dorost* či *dospívající* (charakteristické pro lékařské vědy) a také s označením *mládež* (charakterističtější spíše pro pedagogiku a sociologii).⁴¹

Adolescenci lze charakterizovat také jako vývojové období, které má pro člověka z biodromálního hlediska velmi často rozhodující význam. Jedná se o období, které není jen nějakou přípravou na dospělost, ale je samostatným životním obdobím, které má také pro každého jedince svůj konkrétní obsah a člověk by ho měl umět hodnotně prožít, ne ho jen pouze „přečkat“.⁴²

Pokud se jedná o časové období v životě člověka, tak adolescence vyplňuje druhé desetiletí. Adolescence je převážně období, které je datováno od 15 do 20 (22) let věku. Její začátek je spojovaný s úplnou reprodukční zralostí, v jejímž průběhu je ukončen

⁴⁰ Srov. Sociální pracovník v institucionální výchově dětí a mládeže (DD, DgÚ, DDsŠ, VÚM, SVP), 2020. *Sociální práce* [online]. [cit. 2023-11-28]. Dostupné z: <https://socialni prace.cz/profesiogramy/socialni-pracovnik-v-institucionalni-vychove-deti-a-mladeze-dd-dgu-ddss-vum-svp/>.

⁴¹ Srov. MACEK, Petr, 2003. *Adolescence*. Vyd. 2., upr. Praha: Portál, s. 9.

⁴² Srov. LABÁTH, Vladimír, 2001. *Riziková mládež: možnosti potencionálních změn*. Praha: Sociologické nakladatelství. Série učebnic pro obor sociální práce, s. 21.

tělesný růst. Příznačná periodizace tohoto termínu je, že adolescence je celé období mezi dětstvím a dospělostí.⁴³

Mezi 15. až 20. rokem vrcholí mládí a právě v tomto období je člověk duševně i tělesně nejsvěžejší, nejbystřejší, nejdychtivější a nejkrásnější. V této době bere svůj život svobodně a zodpovědně do svých rukou. Pochopitelně víme, že to tak vždy není, ale může a má se to stát, to je dokonalý plán adolescence.⁴⁴

Období adolescence je také charakteristické tím, že je zapotřebí regulovat chování a emoce. Biologický průběh, který doprovází nástup puberty, spočívá v hormonálních změnách, které mají dopad na chování a pocity dospívajících jedinců.⁴⁵

Dospívání je tedy období, které je složité a rozporuplné. V tomto období se musí adolescent vyznat sám v sobě, zároveň si musí ověřit, co vydrží, co dokáže, hledá si své místo ve světě, nalézá sám sebe v nějakém přesvědčení a v životním programu. Měl by zakončit přípravu, která vede ke společenskému uplatnění v zaměstnání nebo by měl v tomto směru udělat zásadní rozhodnutí. Jsou to náročné úkoly a nemůžeme se divit, že adolescent má v sobě mnoho neujasněností a zmatku. V tomto životním období bývá jeho hledání leckdy bolestné, často bývá spojeno s osobními krizemi, vylomeninami či kotrmelci, které jako pozorovatelé nemůžeme pochopit a jako rodiče je jen velmi těžko odpouštíme. Teprve závěrem tohoto období zpravidla přichází radostnější ladění, převažuje pocit jakési vnitřní síly, krásy a mládí, dochází k rozumovému a citovému prohloubení a zklidnění.⁴⁶

Stěžejní úlohou zrání v adolescenci je nalezení vlastní identity. To znamená, aby adolescent našel sám sebe ve své vlastní osobnosti. Jedná se o to, aby nebyl stále jenom dítě svých rodičů a našel jednotu vlastního prožívání Já, chování a moci se na sebe spolehnout. Ve své podstatě se jedná o odpověď na otázku: Kdo jsem?⁴⁷

⁴³ Srov. MACEK, Petr, 2003. *Adolescence*. Vyd. 2., upr. Praha: Portál, s. 9.

⁴⁴ Srov. ŘÍČAN, Pavel, 2004. *Cesta životem*. Praha: Portál, s. 191.

⁴⁵ Srov. RASNIQI, Elona, Helena PIPOVÁ, Panajotis CAKIRPALOGU a Leona JOCHMANNOVÁ, 2021. Emoční vývoj v dospívání a jeho vliv na duševní zdraví. In: JOCHMANNOVÁ, Leona, KIMPLOVÁ, Tereza, ed. et al. *Psychologie zdraví: Biologické, psychosociální, digitální a spirituální aspekty*. Praha: Grada Publishing, s. 147.

⁴⁶ Srov. ŘÍČAN, Pavel, 2004. *Cesta životem*. Praha: Portál, s. 191.

⁴⁷ Srov. FELDMANN, Harald, Mario GMÜR a Johanness BRAND-JACOBI, [1994]. *Kompendium lékařské psychologie: pro studující a lékaře*. Praha: Victoria Publishing, s. 133–134.

2.1 Emoční vývoj v době dospívání

Význam slova „emoce“ je často zaměňován se slovem „cit“ a lze konstatovat, že tento termín vyjadřuje druhy zážitků, kterými jsou například radost, strach, smutek, hněv atd. Tímto termínem je zachycen zcela zvláštní způsob prožívání, které bývá také provázeno tělesnými změnami, kterými jsou pohyby (fyzické napadení vyvolané hněvem, útek vyvolaný strachem) a rekce, kterými jsou smích či pláč, v rozpačitosti zčervenání, ale také nastupující zažívací potíže při prožívání trémy atd.⁴⁸

Konkrétně v dětství a dospívání se mladí lidé učí vyjadřovat a regulovat své nesčetné pocity a učí se chápat emoce své i druhých, a tak získávají emoční kompetence. Emoční kompetence je schopnost cíleně a plně prožívat a vyjadřovat nejrůznější emoce, v případě potřeby regulovat emoční projevy, prožívání a rozumět emocím svým i druhých. Tyto dovednosti, které se rozvíjejí v průběhu dětství a dospívání, podporují úspěšné řešení vývojových úkolů zaměřených na sociální a studijní úspěch.⁴⁹

Vrozené předpoklady k určitému ladění se v průběhu lidského života rozvíjejí, a to na základě vlivu zkušeností a vývojově podmíněných změn, které se však zásadním způsobem změnit nemohou, i přesto, že se s nimi člověk naučí zacházet. Lze tedy říci, že z hlediska porozumění lidské osobnosti je emoční prožívání velice důležité. Zásadní osobnostní charakteristikou je nejen převažující kvalita emočních prožitků, jejich intenzita, míra stability, což znamená citlivost k rozličným vyvolávajícím podnětům, ale také schopnost umět své emoce ovládat.⁵⁰

Pokud se zaměříme na období adolescence, která začíná s nástupem puberty a končí pohlavní reprodukcí, lze konstatovat, že existuje vývojová variabilita, která nastává v jedenácti letech věku a končí přibližně ve dvaceti letech. V této životní fázi dochází k důležitým kognitivním, biologickým a sociálním změnám. V tomto období má velký význam interakce individuálních, rodinných i enviromentálních vlivů. U adolescentů je emoční schopnost regulace velice důležitá, a to nejen proto,

⁴⁸ Srov. NAKONEČNÝ, Milan, 2011. *Psychologie: přehled základních oborů*. Praha: Triton, s. 331.

⁴⁹ Srov. DENHAM, Susanne A., 2019. Emotional Competence During Childhood and Adolescence. In: LOBUE, Vanessa, Koraly PÉREZ-EDGAR a Kristin A. BUSS, ed. *Handbook of Emotional Development* [online]. Cham: Springer International Publishing, s. 493-541 [cit. 2023-12-30]. Dostupné z: doi:10.1007/978-3-030-17332-6_20.

⁵⁰ Srov. VÁGNEROVÁ, Marie, 2010. *Psychologie osobnosti*. V Praze: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, s. 175.

že napomáhá dospívajícím jedincům v orientaci ve vývojových úkolech individualizace, ale také je důležitá pro komplexní duševní zdraví.⁵¹

Individualizace patří k procesům vývoje mladé osobnosti v souvislosti s významnými sociálně psychologickými změnami, které jsou pro období adolescence charakteristické. Dle Eriksona se jedná o období krize identity, kdy tyto změny zasahují do základu bazálních vztahů mezi rodičem a dítětem nebo do vztahu jiného důležitého člověka, který mladému člověku poskytuje zdroj morální výchovy a emoční podporu. Ve skutečnosti se jedná o egocentrické období vývoje osobnosti. Odlišně se v analytické psychologii k pojmu „individualizace“ vyjadřuje C. G. Jung, dle kterého spočívá její význam ve finální vývojové integraci protikladných psychických subsystémů a procesů jedince ve vyrovnanou osobnost. Jung stanovil, že pokud jedinec dospěje do tohoto osobnostního stádia, který ovšem nastává většinou ve zralém věku, teprve tehdy směřuje k dosažení hodnot a vyšších etických cílů. V zásadě se jedná o stabilizaci altruistické osobnosti.⁵²

Nutno však podotknout, že z hlediska lékařské psychologie lze emoce charakterizovat jako vysoce komplexní fenomény s motoricko-expressivními, neurofyzilogickými, kognitivními a prožitkovými komponentami a s komponentami, které působí na chování. Rozličné teoretické koncepce se snaží o vysvětlení těchto různých aspektů, ale jednotný emocionálně-psychologický koncept, který by dokázal integraci veškerých aspektů, dodnes neexistuje.⁵³

2.2 Rozlišení a identifikace poruchového chování u dětí a v době dospívání

V této kapitole rozlišíme a identifikujeme poruchové chování u dětí v době dospívání a důvody jeho vzniku.

Problémové chování neboli syndrom problémového chování jedince můžeme identifikovat tehdy, když vykazuje rizikové chování, má tendence chovat se rizikově i v dalších oblastech; jedná se o propojenost jednotlivých projevů takového chování,

⁵¹ Srov. RASNIQI, Elona, Helena PIPOVÁ, Panajotis CAKIRPALOGU a Leona JOCHMANNOVÁ, 2021. Emoční vývoj v dospívání a jeho vliv na duševní zdraví. In: JOCHMANNOVÁ, Leona, KIMPLOVÁ, Tereza, ed. et al. *Psychologie zdraví: Biologické, psychosociální, digitální a spirituální aspekty*. Praha: Grada Publishing, s. 145.

⁵² Srov. Tamtéž. s. 145.

⁵³ Srov. FELDMANN, Harald, Mario GMÜR a Johanness BRAND-JACOBI, [1994]. *Kompendium lékařské psychologie: pro studující a lékaře*. Praha: Victoria Publishing, s. 57.

což formuje problémové chování. Problémové chování může vyústit až do projevů poruchy chování. Obecně se vymezuje třemi základními znaky, kterými jsou:⁵⁴

- neschopnost udržet přijatelné sociální vztahy;
- chování nerespektující sociální normy;
- agresivita coby rys chování nebo osobnosti.⁵⁵

V psychologii je obecně zastáván názor, že morální normy a hodnoty jsou nejvíce naučené struktury, které si již malé děti osvojují v první řadě od svých rodičů, dále od učitelů, vrstevníků, sdělovacích prostředků a společnosti. Jedním z psychologů, který zkoumal, jak se to s největší pravděpodobností děje, byl Freud, který měl za to, že u dětí vzniká morální postoj a chování vlivem superega, což znamená, že největší část zvnitřnění morálních norem a soudů vštěpují rodiče. Superego se však nestává pouhou sbírkou rodičovských „musíš a nesmíš“, nýbrž samostatným prvkem duševního života.⁵⁶

Mezi dětmi školního věku se projevují poruchy chování u 10 až 15 procent dětí a adolescentů, přičemž poměr chlapců k dívkám je udáván velmi široce 4:1 (někdy až 12:1).⁵⁷

Důvody vzniku poruchového chování u dětí a v době dospívání mohou být odlišné, zpravidla však dochází k součtu nepříznivého vlivu většího počtu rozličných rizik. To znamená, že se jedná o multifaktoriální podmínění. Tyto faktory mohou být sociální i biologické, přičemž na sebe vzájemně působí a vzájemně se ovlivňují.⁵⁸

Vážné až extrémní poruchy chování, které se objevují již v dětství, jsou takové poruchy, které vznikají především multifaktoriálně, což znamená, že jejich vznik, průběh, podoba či prognóza je ovlivněna více faktory. Tyto faktory jsou ovlivněny nejen ze strany dítěte (věk, osobnostní rysy, naplnění potřeb a jejich úroveň atd.), ale také ze strany rodiny (výchovný styl a osobnost rodičů, patologické projevy v rodině aj.). Dále škola, širší prostředí nebo sociální skupiny hrají v tomto směru svoji roli.⁵⁹

⁵⁴ Srov. HUTYROVÁ, Miluše, 2019. *Děti a problémy v chování: etopedie v praxi*. Praha: Portál, s. 66.

⁵⁵ Srov. Tamtéž, s. 66.

⁵⁶ Srov. FONTANA, David, 2010. *Psychologie ve školní praxi: příručka pro učitele*. Vyd. 3. Praha: Portál, s. 232–233.

⁵⁷ Srov. HUTYROVÁ, Miluše, 2019. *Děti a problémy v chování: etopedie v praxi*. Praha: Portál, s. 73.

⁵⁸ Srov. VÁGNEROVÁ, Marie, 2008. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Vyd. 4., rozš. a přeprac. Praha: Portál, s. 781.

⁵⁹ Srov. KLEPÁČKOVÁ, Olga, Zuzana KREJČÍ a Martina ČERNÁ, 2022. *Sociální práce na příkladech z praxe*. Praha: Grada Publishing, s. 84.

V dětství mohou být poruchy chování přechodné, mohou však přetrvávat, ale mohou se také zhoršovat. Vyrůstající tendenci potíží lze pochopit jako znamení narůstající poruchy osobnosti, která má zvyšující tendenci problematických projevů. Asociální chování se považuje za vzácné a nastává převážně až v dospělosti. Problémové chování, které se objevuje pouze v dětství, bývá spojeno například s emoční labilitou nebo se zvýšenou dráždivostí, přičemž tyto jedince postihuje v pozdějším věku úzkost a deprese.⁶⁰

Poruchu chování lze také identifikovat na základě projevů již u předškoláků a mladších školáků. Jedná se o takzvanou poruchu opozičního vzdoru. Za hlavní charakteristiku se považuje oslabený či narušený vztah k autoritám, přičemž úroveň jednání určitého jedince neodpovídá danému věku. Děti jsou neposlušné a vzdorovité, přičemž vzdorovité chování je velmi obtížně ovladatelné. Ke svým vrstevníkům se chovají agresivně, necitlivě, nenávistně a jejich chování k autoritám je negativistické. V případě, že se objeví porucha opozičního vzdoru již v dětství, je předpoklad, že se promítne do dalších životních období, kterým je adolescence či dospělost.⁶¹

Poruchy chování také mohou vyplývat z ADHD. Jedná se neurovývojové onemocnění, které vyvolává obtíže se soustředěním, přizpůsobením aktivity a stupňující se impulzivitou. S ADHD se můžeme také setkat u adolescentů i dospělých jedinců. Adolescenti a dospělí mají potíže se soustředěním, dále s dodržováním režimu a se schopností zvládnout dlouhodobé úsilí.⁶²

Projevy ADHD dle období lidského života:

- V dětském věku se projevuje impulzivitou a nápadným neklidem, kdy děti nemají schopnost sebeovládání a projevují se u nich větší sklony ke zkratkovitému chování.
- V období dospívání se problémy se sebeovládáním a regulací vlastního chování stávají nápadnějšími. Narušená emoční regulace se často projevuje sníženou tolerancí k frustraci, snadným vyvoláním afektu zlosti, vzteku a netrpělivosti.

⁶⁰ Srov. VÁGNEROVÁ, Marie, 2014. *Současná psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál, s. 718.

⁶¹ Srov. Tamtéž, s. 718.

⁶² Srov. GOETZ, Michal. ADHD. *Asociace dětské a dorostové psychiatrie* [online]. [cit. 2023-11-22]. Dostupné z: <https://www.addp.cz/dusevni-poruchy/adhd/>.

Z tohoto důvodu u těchto jedinců narůstá agresivita, dochází k delikventnímu chování a k experimentování s návykovými látkami.⁶³

Dále lze poruchu chování diagnostikovat v období středního dětství a v době dospívání, kdy se jedná o poruchu regulace vlastního chování. Tuto poruchu lze diagnostikovat na základě chování, při kterém dochází k narušení základních práv jiných osob, nerespektování pravidel v délce alespoň šest měsíců.⁶⁴

Poruchy chování týkající se například záškoláctví, jsou obvykle spojené s tuláctvím. Vznikají v důsledku nepříjemných zkušeností dítěte, které mají velice často spojitost se stresujícími poměry v rodině či s výchovným zanedbáním dítěte. Z tohoto důvodu je vyžadována psychologická, respektive speciálně pedagogická péče. Příčinou poruch chování u dětí lze mimo organických činitelů, kterými jsou anomálie v činnosti a stavbě centrální nervové soustavy, označit převážně problémové či patologické rodinné prostředí. Jedná se o týrání dítěte, zanedbávání, konflikty mezi rodičem a dítětem nebo mezi oběma rodiči.⁶⁵

2.3 Charakteristika a vznik poruchového chování u adolescentů

Raná adolescence, jenž je obdobím přechodu mezi dětstvím a pozdní adolescencí, je obdobím, kdy u dospívajících dochází k dramatickým fyzickým i psychickým změnám. Tyto přechody způsobují emocionální, kognitivní a sociální změny. Vývojové změny, k nimž v tomto období dochází, v nich způsobují různý stupeň narušení. Období přechodu zanechává své stopy na chování jedince, protože se cítí nejistý sám sebou a nejistý ve svém postavení. Tento stav je vede k agresivitě, přehnanému sebevědomí či uzavřenosti. Když je chování jedince atypické pro daný věk a vede to ke špatnému přizpůsobení, lze to označit jako behaviorální poruchu, tedy jako problémy s chováním.⁶⁶

„Poruchy chování lze chápat jako odchylku v oblasti socializace, kdy jedinec nerespektuje běžná pravidla na úrovni odpovídající jeho věku, resp. jeho rozumových

⁶³ Srov. GOETZ, Michal. ADHD. *Asociace dětské a dorostové psychiatrie* [online]. [cit. 2023-11-22]. Dostupné z: <https://www.addp.cz/dusevni-poruchy/adhd/>.

⁶⁴ Srov. VÁGNEROVÁ, Marie, 2014. *Současná psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál, s. 720.

⁶⁵ Srov. NAKONEČNÝ, Milan, 2011. *Psychologie: přehled základních oborů*. Praha: Triton, s. 731.

⁶⁶ Srov. JAYALEKSHMI, N. B.; RAJA, B. William Dharma. Behavioural Disorders in Early Adolescents and Influencing Parental Variables. *EDUCATION*, 2014, 1.2.

*schopností. Poruchy chování jsou definovány jako nerespektování sociálních norem, delikventní chování je vymezeno jako porušení právních norem dané společností*⁶⁷

V době dospívání se vyskytuje nárůst rizika v rozvoji problematického chování. Problémy s chováním se mohou dostavit, až v tomto věku či přetrvávají od dětství. Také se mohou na konci adolescence stále více zhoršovat nebo naopak se zcela vytratit. V období adolescence dochází poměrně často k rozvoji rozličných poruch chování také u dívek.⁶⁸

V době adolescence se také dostavuje zvýšené riziko asociálního chování v souvislosti se stresovou situací, která z jejich subjektivního pohledu vzniká podstatně snadněji, tudíž adolescent může reagovat méně přiměřeně. Jeho impulzivita a zdrženlivost se může projevovat problémovým a rizikovým chováním. V tomto životním období se může dostavit také disharmonický vývoj osobnosti, respektive porucha osobnosti.⁶⁹

Za rozhodující rizikové faktory v době dospívání lze považovat selhání při naplnění jednotlivých vývojových úloh. Frustrace, která vzniká v situaci, když dospělé autority dostatečně neuvolní dětské vazby s dospívajícím, tudíž není dostatečně naplněna nezávislost rozhodování, vytváření vlastních chyb a dosahování vlastních úspěchů. Toto může vést k vývoji vnitřního napětí, projevujícího se excesivními poruchami ve vztahu k autoritám, destruktivitě a k odmítání jakékoli spolupráce s dospělým.⁷⁰

Důvodem vzrůstajícího problematického chování jsou vývojové podmíněné změny nejen v uvažování, ale také v prožívání. V průběhu dospívání narůstá kritický pohled na vše i na doposud respektované normy. Adolescent se vzdaluje od světa výše postavených dospělých autorit i od rodiny. Dochází k projevům vlastní nezávislosti, k experimentování, které překračuje obvyklé sociální normy. Nutková potřeba, která vede k předvádění vlastní nezávislosti, má několik projevů vedoucích k odmítnutí tradičních sociálních norem i k atakování obecně respektovaných hodnot. Velké množství variant

⁶⁷ VÁGNEROVÁ, Marie, 2014. *Současná psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál, s. 715.

⁶⁸ Srov. MOFFITT, TERRIE E. a AVSHALOM CASP I, 2001. Childhood predictors differentiate life-course persistent and adolescence-limited antisocial pathways among males and females. *Development and Psychopathology* [online]. **13**(2), 355-375 [cit. 2023-10-11]. ISSN 0954-5794. Dostupné z: doi:10.1017/S0954579401002097.

⁶⁹ Srov. HUTYROVÁ, Miluše, 2019. *Děti a problémy v chování: etopedie v praxi*. Praha: Portál, s. 126.

⁷⁰ Srov. LABÁTH, Vladimír, 2001. *Riziková mládež: možnosti potencionálních změn*. Praha: Sociologické nakladatelství. Série učebnic pro obor sociální práce, s. 20.

poruchového chování je dáno tím, že adolescenti hledají novou identitu, a z tohoto důvodu zkouší doposud nedovolené či tabuizované aktivity.⁷¹

Poruchy chování není lehké diagnostikovat. V této souvislosti je důležité vědět, že za poruchu chování nelze považovat pouze ojedinělé kriminální či disociální jednání, záškoláctví, vzdorovité chování, rvačky nebo občasné krádeže. Pokud lze uvažovat o diagnostice poruchy chování, především té závažné či extrémní, tak to lze za předpokladu, že toto problémové chování je trvalého rázu a hrubým způsobem přesahuje vzor chování, který je pro příslušný věk typický.⁷²

2.4 Projevy rizikového a problémového chování u adolescentů

Disociálnost neboli odchýlné, rizikové či problémové sociální chování často spočívá ve větším množství faktorů a na jejich vzájemném působení. V životě člověka se jedná o cerebrální dysfunkce a neovladatelné situace. U chlapců dochází k agresivní disociálnosti a u dívek k sexuální zpuštělosti, jako je výraz touhy po emocionální náklonosti či kontaktu a také dochází ke snaze přejít do světa dospělých.⁷³

Sociální deviace se v poslední době staly mnohem viditelnější v porovnání s dobou komunistické éry, přičemž od počátku devadesátých let bylo možné zaregistrovat postupné zvyšování nárůstu rizikového a problémového chování u adolescentů. Je patrné, že k této změně přispěla v širších souvislostech nižší institucionální a státní kontrola nad chováním všech občanů, tedy i mládeže. Začalo docházet k podstatně větší toleranci, benevolenci a také k úctě k určité „subkultuře teenegerů“. Další a také specifitější příčinou jsou například takové situace, kdy u některých skupin obyvatelstva dochází k upřednostňování materiálních hodnot, k většímu tlaku na osobní svobodu, názorovou pluralitu, vlastní rozhodování či ke zvýšenému důrazu na výkonnou orientaci.⁷⁴

⁷¹ Srov. VÁGNEROVÁ, Marie, 2014. *Současná psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál, s. 722–723.

⁷² Srov. KLEPÁČKOVÁ, Olga, Zuzana KREJČÍ a Martina ČERNÁ, 2022. *Sociální práce na příkladech z praxe*. Praha: Grada Publishing, s. 84.

⁷³ Srov. FELDMANN, Harald, Mario GMÜR a Johanness BRAND-JACOBI, [1994]. *Kompendium lékařské psychologie: pro studující a lékaře*. Praha: Victoria Publishing, s. 133.

⁷⁴ Srov. MACEK, Petr, 2003. *Adolescence*. Vyd. 2., upr. Praha: Portál, s. 109.

Mezi projevy poruch chování a problémového chování u adolescentů můžeme zařadit:⁷⁵

- Nadměrné upoutání pozornosti
- Negativismus
- Lhaní
- Krádeže
- Podvádění
- Čachrování
- Toulání
- Útěky
- Projevy fyzické a verbální agrese⁷⁶

Mezi další a závažnější projevy rizikového či problémového chování u adolescentů patří například konzumace alkoholu a dalších drog, delikventní chování a kriminalita, rizikové sexuální chování, poruchy příjmu potravy nebo problém a krize identity.⁷⁷

Rodina je obvykle označována za hlavního činitele, která svým selháním umožňuje svým dětem problémové chování. Rodina se však neřadí mezi stálé instituce, a to z toho důvodu, že se její funkce v novodobé historii v západních zemích zřetelně proměnily.⁷⁸

Rizikové chování u adolescentů je problematika, která je spojena s rozličnými aspekty, včetně vlivu rodinného prostředí, ve kterém dítě přebírá významné modely chování, které nebývají vždy kladné. Rodina tedy hraje klíčovou roli při předávání morálky či hodnot. Chování adolescentů také ovlivňuje společenské prostředí a v neposlední řadě vztahy či tlak mezi vrstevníky.

⁷⁵ Srov. HUTYROVÁ, Miluše, 2019. *Děti a problémy v chování: etopedie v praxi*. Praha: Portál, s. 89.

⁷⁶ Srov. Tamtéž, s. 89.

⁷⁷ Srov. Srov. MACEK, Petr, 2003. *Adolescence*. Vyd. 2., upr. Praha: Portál, Tamtéž, s. 6.

⁷⁸ Srov. MATOUŠEK, Oldřich a Andrea MATOUŠKOVÁ, 2011. *Mládež a delikvence: možné příčiny, struktura, programy prevence kriminality mládeže*. Vyd. 3., aktualiz. Praha: Portál, s. 37.

3 Sociální patologie

Výchovný ústav, na jehož problematiku je tato práce zaměřena, představuje instituci, do které jsou přijímány mladistvé dívky, které se ve svém životě potýkají z rozličnými problémy. Mezi těmito problémy se velmi často objevují i sociálně patologické jevy, kterým musí čelit. Sociálně patologické jevy ve své podstatě odrážejí jejich specifické sociální, behaviorální a emocionální výzvy.

Pokud vyslovíme pojem sociální patologie, který je odvozen z latinského slova *pathos* neboli utrpení či choroba, nejedná se o samostatný vědní obor. Jedná se o komplexní označení nezdravých, abnormálních a obecně problematických či nežádoucích společenských jevů. Na studiu těchto se podílí celá řada vědních disciplín, mezi které patří zejména sociologie, psychologie, etopedie, medicína a jiné.⁷⁹

Sociální patologie (něm. Sozialpathologie, angl. socialpathology, fr. pathologie sociale) je souhrnný pojem, který označuje všeobecně nežádoucí, chorobné, nenormální společenské jevy. Náleží sem sankcionované podoby deviantního chování, ale také studium existence a příčin.⁸⁰

3.1 Sociálně patologické jevy

V této podkapitole se budeme zabývat vybranými sociálně patologickými jevy, kterým v současnosti, a to poměrně ve velké míře čelí děti a mladiství. Se sociálně patologickými jevy jako je šikana, netomanie a užívání drog se ve vybraném výchovném ústavu adolescentní dívky potýkají a tato problematika je v tomto zařízení velice častá.

3.1.1 Šikana

Šikanování je v naší společnosti všudypřítomné a často nás doprovází po celý život. V první řadě může začít v rodině mezi sourozenci, pak může pokračovat ve školce, může se také objevit v rozličných školách, v rámci zájmových skupin atd.⁸¹

V souvislosti se šikanou je nutné upozornit na ten fakt, že například ve školách se často pedagogická veřejnost mýlí v tom, že za šikanu považuje to, co šikana není, a to,

⁷⁹ Srov. FISCHER, Slavomil a Jiří ŠKODA, 2009. *Sociální patologie: analýza příčin a možnosti ovlivňování závažných sociálně patologických jevů*. Praha: Grada. Psyché (Grada), s. 13–14.

⁸⁰ Srov. MÜHLPACHR, Pavel, 2008. *Sociopatologie*. Brno: Masarykova univerzita, s. 53.

⁸¹ Srov. KOLÁŘ, Michal, 2001. *Bolest šikanování: [cesta k zastavení epidemie šikanování ve školách]*. Praha: Portál, s. 17.

co šikana je, často přehlédne. Šikanu ve školských zařízeních lze identifikovat a charakterizovat tak, že když jeden nebo více žáků úmyslně a převážně opakovaně týrá spolužáka či spolužáky a používá k tomu manipulaci a agresi.⁸²

Šikanování lze v naší společnosti charakterizovat jako nebezpečnou a rozbujelou sociální nemoc, jejímž důsledkem je poškozování zdravého jedince, skupin, včetně rodinných příslušníků a společnosti vůbec.⁸³

V souvislosti se šikanou nelze opomenout kyberšikanu, kterou lze považovat za novější typ agrese vyskytující se u dětí. Kyberšikanu lze chápat jako záměrné agresivní chování, které provádí buď jednotlivec nebo skupina prostřednictvím elektronických médií, vůči jednotlivci, který se v daném okamžiku nemůže vůči útoku bránit. Nutno zmínit, že kyberšikana má ve svých dopadech podobnou závažnost, ne-li závažnější oproti tradiční šikaně.⁸⁴

Kritéria nutná k identifikaci kyberšikany jsou například záměrnost, opakovanost, vnímané ublížení, mocenská nerovnováha apod. Možné agresivní projevy, se kterými se setkáváme nejčastěji a které ke kyberšikaně vedou, jsou například vydávání se za někoho jiného, (importace) a krádež hesla, flaming, vyloučení a ostrakizace, pomlouvání, kyberharašení a kyberstalking, happy slapping či odhalení a podvádění.⁸⁵

3.1.2 Netomanie

Netomanie neboli závislost na internetu se řadí mezi závislosti psychické nikoli fyzické. Stav těchto jedinců můžeme přirovnat k nedrogové závislosti neboli patologickému hráčství. Rozdíl mezi netomany a gamblery je ve své podstatě malý. U obou případů se jedná o ztrátu sebeovládání, touhu po jistém druhu chování, které vede k takovému prožívání, které dotyčný jedinec pociťuje jako příjemné. Takto lze charakterizovat znaky všech nedrogových závislostí. Potíže, které jsou spojené se závislostí na internetu, lze rozdělit na psychické, fyzické a sociální.⁸⁶

Vytvoření internetu má ve světě několik pozitivních i negativních dopadů. Některé aspekty internetu z něj navíc činí jedinečné médium komunikace s vlastním souborem norem, standardů, dorozumívání aj. Tyto rozličné faktory ovlivňují děti

⁸² Srov. MARTÍNEK, Zdeněk, 2009. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Praha: Grada. Pedagogika (Grada), s. 109.

⁸³ Srov. KOLÁŘ, Michal, 2001. *Bolest šikanování: [cesta k zastavení epidemie šikanování ve školách]*. Praha: Portál, s. 17.

⁸⁴ Srov. ČERNÁ, Alena, 2013. *Kyberšikana: průvodce novým fenoménem*. Praha: Grada. Psyché (Grada), s. 9.

⁸⁵ Srov. Tamtéž, s. 25.

⁸⁶ Srov. MÜHLPACHR, Pavel, 2008. *Sociopatologie*. Brno: Masarykova univerzita, s. 95.

a dospívající. Problematické používání internetu, které se nazývá závislost na internetu, není omezeno demografickými prvky. V souvislosti s tímto médiem existují rozličné faktory, které způsobují, že děti a dospívající jsou zranitelnější vůči používání internetu.⁸⁷

Závislost na internetu se řadí mezi behaviorální závislosti a má prokazatelnou souvislost s látkovými závislostmi. Tato závislost je patrná i ze společných rizikových faktorů a komorbidit. Behaviorální závislosti zahrnují celou řadu poruch, obdobně jako drogové závislosti, mezi které se řadí celá paleta návykových látek a je tedy možné identifikovat obecné podobnosti. Obecně platí, že lidé, kterým byla někdy diagnostikována nějaká návyková porucha, mají podstatně vyšší riziko, že se u nich vyvine jiná návyková porucha. Nejedná se o závislost na vícero látkách, ale také o kombinaci látkových a behaviorálních závislostí. Popsány jsou například souvislosti mezi gamblingem a drogovou závislostí, zneužíváním drog a hypersexualitou, patologickým hráčstvím a hypersexualitou a také všech uvedených závislostí s poruchami příjmu potravy.⁸⁸

3.1.3 Užívání drog

Drogy se řadí mezi návykové látky, které představují velmi pestrou skupinu látek, které mají odlišný účinek na lidský organismus. Některé látky jsou tlumivé, jiné mají budivý účinek, další mají působení daleko složitější. Jednu vlastnost mají tyto návykové látky společnou. Jedná se o to, že při jejich užívání se zvyšuje výdej dopaminu z ventrální tegmentální arey do nukleus accumbens, tedy konkrétně v oblastech, které jsou prvotně vyhrazeny pro spojování biologických podnětů s libostí. Popsaný vztah můžeme chápat obráceně a také jednodušeji: co zvyšuje hladinu dopaminu v systému odměny, může se stát předmětem závislosti. Nutno podotknout, že droga je jedním z typů silných zdrojů odměny (nikoli jediným), protože mozek pravděpodobně reaguje na nepříjemně silnou či významnou odměnu.⁸⁹

⁸⁷ Srov. KEITH W. BEARD. Internet addiction in children and adolescents. In. YARNALL, Casey B., ed., 2008. *Computer Science Research Trends*. New York: Nova Science Publishers, Inc, s. 59.

⁸⁸ Srov. ŠKAŘUPOVÁ, K. Jednání jako droga. In BLINKA, Lukáš. et. al, 2015. *Online závislosti: jednání jako droga? : online hry, sex a sociální sítě : diagnostika závislosti na internetu : prevence a léčba*. Praha: Grada. Psyché (Grada), s. 26–27.

⁸⁹ Srov. DVOŘÁČEK, J. Neurobiologie závislosti. In KALINA, Kamil. et al, 2008. *Základy klinické adiktologie*. Praha: Grada. Psyché (Grada),s. 28–29.

Klasifikační přehled typů závislosti na návykových látkách:⁹⁰

- Alkoholo-barbiturátový typ (alkohol, hypnotika, anxiolytika, trankvilizéry)
- Amfetaminový typ (antidepresiva, psychoton, anorektika, látky obsahující efedrin – bronchodilatancia, antitusika)
- Cannabisový typ (látky obsažené v konopí – cannabis, marihuana, hašiš)
- Halucinogenový typ (LSD, psylocybin, meskalin)
- Kathový typ (látky obsažené v listech rostliny *catha edulis*)
- Opiátový – morfinový typ (morfin, heroin, papaverin, diolan, Dolsin)
- Solvenciový typ (toluen, benzin, inhalační narkotika)
- Kofeinový typ
- Tabákový typ
- Antipyretiko-analgetikový typ
- Antidepresivový typ
- Neuroleptikový typ⁹¹

3.1.3.1 Užívání nealkoholových drog

V této podkapitole stručně charakterizujeme vybrané nealkoholové drogy a možný vznik závislosti.

Mezi nealkoholové drogy se řadí:⁹²

- Opioidy. Do skupiny opioidů se řadí opium, morfin a další syntetické deriváty, jako je například heroin a metadon. Tyto látky vyvolávají rychlou a silnou psychickou a biologickou závislost se vznikem rychlého vzrůstu tolerance. Opiáty vyvolávají stav blaženého uvolnění, pocit pohody či klidu, útlumu, otupělost až obluzení.
- Stimulancia. Mezi stimulancia patří například pervitin. Stimulancia zvyšují tepovou frekvenci, bdělost a mívají anorektický účinek. Užívají jí lidé, kteří potřebují zvýšit pozornost, prodloužit bdělost a tím i výkonost.
- Halucinogeny. Nejznámějším halucinogenem je LSD, který se užívá ve formě tzv. tripů, papírových polštářků, které jsou napuštěné drogou, a psilocybin,

⁹⁰ Srov. MÜHLPACHR, Pavel, 2008. *Sociopatologie*. Brno: Masarykova univerzita, s. 80.

⁹¹ Srov. Tamtéž, s. 80.

⁹² Srov. VÁGNEROVÁ, Marie, 2008. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Vyd. 4., rozš. a přeprac. Praha: Portál, s. 565–567.

který je obsažen v houbách lysohlávkách. Halucinogeny nevedou k biologické závislosti, ale zvyšuje se psychická závislost s potřebou zvýšení dávky. Po delším užívání se po určité době abstinence objevují flešbky.

- Kanabinoidy. Do této skupiny patří marihuana a hašiš (získávají se z indického konopí). Například marihuana má různé účinky, včetně změny nálad, lhostejného příjemného uvolnění, ale také může navodit úzkost a paranoidní představy. Závislost je psychického rázu, ale biologická závislost se nevytváří.⁹³

Vznik závislosti na drogách a rizika s tím spojená jsou nejvýraznější v době dospívání, kdy hraje velký význam přítomnost či výstraha, které se týkají případného ohrožení v budoucnosti. Obecně se navíc zvyšuje náklonnost experimentovat s rizikem, kdy mladistvým chybí náhled a zkušenost související s jejich zranitelností. Užívání drog je pro mladistvé často atraktivní z toho důvodu, že je sociálně odmítáno. Někteří mladiství se nechtějí identifikovat se společenskými ideály, proto vyhledávají takové jednání, které se obecně považuje za nežádoucí.⁹⁴

Je třeba zdůraznit, že užívání drog vždy nezaručuje závislost uživatele. Mnoho jedinců ve svém životě drogu zkusí, ale nikdy se na ní nestane závislým. Nicméně, pro některé jedince může vést užití drogy k závislosti. V tuto chvíli se jedná o velice závažný problém, který vyžaduje odbornou péči. Nutno podotknout, že preventivní opatření či včasná intervence napomáhají k rozvoji této závislosti.

Vznik závislosti na nealkoholických látkách můžeme definovat jako proces komplexních změn v somatické, psychické a sociální oblasti. Závislost na drogách nevznikne náhle, ale v drtivé většině případů probíhá tento děj v několika fázích. K rozvoji závislosti dochází v podstatně kratším časovém intervalu, než je tomu u alkoholu.⁹⁵

⁹³ Srov. VÁGNEROVÁ, Marie, 2008. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Vyd. 4., rozš. a přeprac. Praha: Portál, s. 565–567.

⁹⁴ Srov. Tamtéž, s. 560.

⁹⁵ Srov. FISCHER, Slavomil a Jiří ŠKODA, 2009. *Sociální patologie: analýza příčin a možnosti ovlivňování závažných sociálně patologických jevů*. Praha: Grada. Psyché (Grada), s. 104.

Charakteristické fáze rozvoje závislosti jsou:⁹⁶

- Stádium (experimentální) – pro jednotlivce přináší občasné užití drogy příjemné, zatím nepoznané prožitky, kdy negativní účinky nejsou znatelné. Dotyčný je v tomto případě k případnému varování lhostejný. Droga pomáhá k úniku z reality, a to tehdy, když to jedinec potřebuje.
- 2. stádium (příležitostné užívání) – jedinec zjišťuje, že mu droga pomáhá v situaci, kdy pociťuje nudu nebo se ocitá v osobní či sociální nouzi a za tímto účelem jí užívá. V této fázi uživatel konzumaci z důvodu stigmatizace tají a na látce není zatím závislý.
- 3. stádium (pravidelné užívání) – jedinec bere drogu čím dál tím častěji, přičemž stále popírá rizika, která jsou spojená s jeho chováním. Postupně se u něj prohoubuje lhostejnost k tomu, co s drogou nesouvisí.
- 4. stádium (návyk a závislost) – v této fázi neexistuje u jednotlivce žádná motivace, kromě té, která směřuje k droze. Dochází ke ztrátě sociální vazby kromě party, ve které se vyskytují narkomané. Dochází ke změnám v oblasti psychické, somatické a sociální. Změny v sociální oblasti jsou závažné a jsou patrné na první pohled.⁹⁷

Obzvláště u adolescentů není přesně vymezena hranice mezi návykem a závislostí. Je tedy velice těžké rozhodnout, co lze nebo nelze diagnostikovat jako závislost. Odborná literatura nabízí termíny, kterými jsou rekreační, experimentální, habituální či jiné požívání drog mladistvými.⁹⁸

Členění abúzu drog u mladistvých vychází převážně z teoretických hypotéz, které mají čtyři kategorie:

- Biologické – závisí na biologických poruchách;
- psychodynamické – neuspokojení potřeb s následným rozvojem konfliktů a nevyřešení psychického traumatu;
- sociální – výsledek sociálního učení na úrovni mikrostruktur a makrostruktur;
- sociologické – teorie o sociálních deviacích.⁹⁹

⁹⁶ Srov. FISCHER, Slavomil a Jiří ŠKODA, 2009. *Sociální patologie: analýza příčin a možnosti ovlivňování závažných sociálně patologických jevů*. Praha: Grada. Psyché (Grada), s. 104–105.

⁹⁷ Srov. Tamtéž, s. 104–105.

⁹⁸ Srov. MÜHLPACHR, Pavel, 2008. *Sociopatologie*. Brno: Masarykova univerzita, s. 79.

⁹⁹ Srov. Tamtéž, s. 79.

3.1.3.2 Užívání alkoholu

Alkohol je nejčastější a nejrozšířenější užívanou látkou v našem sociokulturním prostředí a je značně akceptovatelnou psychoaktivní látkou. Ve velké části světa je látkou běžně dostupnou a spolu s cigaretami je alkohol podporován na základě reklamních kampaní, které jsou zaměřené převážně na mladé lidi.¹⁰⁰

Alkohol se řadí mezi jednoduché chemické látky, které prostupují velmi snadno k různým orgánům, včetně mozku. V alkoholických nápojích se obsah této látky pohybuje v rozmezí od 2-3% do cca 40%. Lze pozorovat, že společnost alkohol akceptuje, tudíž lze tvrdit, že společenské cítění je proalkoholní.¹⁰¹

Konzumace alkoholu se stala lidským rituálem, který provází člověka od narození až do konce života. Právě rituály, které jsou spojené s konzumací alkoholu, jsou vysoce nebezpečné z důvodu oslovení dětí a mládeže. Rituál tůkání na zdraví se stal účastí v dospělém životě, tudíž symbolem dospělosti. V případě, že se dítě nedostane k dalším projevům dospělosti a nevytvoří si tak jiné rituály, které vedou k dospělosti, pak je rituál pití alkoholu velice snadno dosažitelný.¹⁰²

Účinek alkoholu na člověka závisí na dávce a dalších faktorech, kterým je dispozice i vliv prostředí. Stav po požití alkoholu se velmi často projevuje jako prostá opilost. Malé dávky působí stimulačně, vyšší pak tlumivě. Na počátku se dostavuje zlepšení nálady, pocit sebevědomí a energie, později pak dochází ke ztrátě zábrán se sníženou sebekritičností. Následně se dostavuje únava, útlum a spánek.¹⁰³

Problematika požívání alkoholu u dětí a mladistvých je přisuzována životnímu stylu rodiny, potažmo způsobu konzumu alkoholu u rodičů. Tento nepříznivý vliv působící na děti a mladistvé je předpokládán v případě závislosti na alkoholu u rodičů či u jejich vychovatelů. Nevhodné utváření základních sociálních vztahů v rodině, v níž se vyskytuje závislost, nedostatečné vytváření životní jistoty, nevyhovující identifikační vzory v chování či nevhodný model rodinného soužití, se řadí mezi poruchy, které jsou velmi často způsobené konzumací alkoholu a vedou k vážným dopadům na vývoj osobnosti dítěte. Sekundární postavení zaujímá primární skupina vrstevnická.¹⁰⁴

¹⁰⁰ Srov. FISCHER, Slavomil a Jiří ŠKODA, 2009. *Sociální patologie: analýza příčin a možnosti ovlivňování závažných sociálně patologických jevů*. Praha: Grada. Psyché (Grada), s. 99.

¹⁰¹ Srov. MÜHLPACHR, Pavel, 2008. *Sociopatologie*. Brno: Masarykova univerzita, s. 81.

¹⁰² Srov. Tamtéž, s. 81–82.

¹⁰³ Srov. KALINA, Kamil, 2008. *Základy klinické adiktologie*. Praha: Grada. Psyché (Grada), s. 341.

¹⁰⁴ Srov. MÜHLPACHR, Pavel, 2008. *Sociopatologie*. Brno: Masarykova univerzita, s. 85.

4 Rodina a její důležitost pro socializaci jedince

V této kapitole se budeme věnovat rodině a její důležitosti pro socializaci jedince, neboť dobře fungující rodinné prostředí poskytuje pevný základ pro jeho osobnostní a sociální rozvoj a přispívá k vyváženému a šťastnému životu.

Socializaci lze charakterizovat jako postupné začleňování jednotlivce s jeho specifickým chováním do sociálních rolí, do systému sociálních norem a mezilidské integrace, která má svá pravidla. To znamená osvojení si sociálních motivů, způsobů chování, norem a hodnotových systémů, které umožňují život v lidské společnosti. Důležitým determinantem socializace je rodina, příslušnost k sociální vrstvě a také příslušnost k pohlaví.¹⁰⁵

Procesu socializace se účastní různí činitelé, kterým je v první řadě genotyp, kdy se jedná o soubor vlastností, které každý člověk získává v okamžiku početí. Také se jedná o vrozené dispozice, které zahrnují změny v prenatálním období vývoje, a to včetně přirozené míry aktivity. Dalším činitelem jsou veškeré vlivy prostředí, kterým je pochopitelně i výchova.¹⁰⁶

Člověk je na svou životní cestu geneticky vybaven, má tedy dispozici, která se v sociálním prostředí vyvíjí v sociabilitu. V této souvislosti se jedná o schopnost navazovat vztahy a kontakty s jinými lidmi, napodobovat různé vzory, přebírat různé role, získávat rozličné poznatky, tzn. získat schopnost sociálně se učit.¹⁰⁷

Jednotlivec, rodina, skupina nebo komunita se vždy nacházejí v nějakém sociálním prostředí, které jejich život výrazně ovlivňuje. Z pohledu jedince patří do sociálního prostředí především rodina.¹⁰⁸

Rodina je velice důležité prostředí nejen pro socializaci každého jedince, ale také pro jeho sociální podporu a intimitu. Osobnost dítěte se vytváří od narození, přičemž dobře fungující rodina je základem osobnostního vývoje každého z nás. Je nepostradatelnou a elementární předlohou společnosti, se kterou se dítě jako první seznamuje.¹⁰⁹

¹⁰⁵ Srov. FELDMANN, Harald, Mario GMÜR a Johanness BRAND-JACOBI, [1994]. *Kompendium lékařské psychologie: pro studující a lékaře*. Praha: Victoria Publishing, s. 128–129.

¹⁰⁶ Srov. KRAUS, Blahoslav, 2008. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, s. 64.

¹⁰⁷ Srov. Tamtéž, s. 59.

¹⁰⁸ Srov. MÁTEL, Andrej, 2019. *Teorie sociální práce I: sociální práce jako profese, akademická disciplína a vědní obor*. Praha: Grada Publishing, s. 11.

¹⁰⁹ Srov. JANDOUREK, Jan, 2007. *Sociologický slovník*. Vyd. 2. Praha: Portál, s. 288.

*„Rodina je charakteristická primární malá skupina, která je sociologicky charakterizována jako společenská instituce tvořící důležitý „stavební kámen“ lidské společnosti, neboť má řadu významných společenských funkcí, kromě jiných se v ní uskutečňuje primární socializace dítěte“.*¹¹⁰

Také lze konstatovat, že rodina je prvním zprostředkovatelem sociálních, kulturních a epochálních vlivů. Existují opodstatněné souvislosti mezi rodinnou výchovou, která vede k samostatnosti každého jedince, dále k jeho nezávislosti a vyšší motivaci k výkonu, a to mezi sociokulturním vlivem etiky a kapitalistickou ideologií, které přispívají k úspěchu jedince. Charakter rodiny a osobnost jejich jednotlivých členů mají podstatný vliv a projevují se jak v rodičovské výchově, tak i v zabezpečovacích technikách. Struktura a uspořádání rodiny má pro socializaci také velký význam. Je třeba poukazovat na neúplné či narušené rodiny, kde chybí modelové osoby (například otec nefunguje v důsledku alkoholismu), které jsou důležité z důvodu sociálního učení a identifikace. Také postavení sourozenců, a to z ohledem na to, že prvorození se vyznačují větší závislostí, konformním chováním a úzkostlivostí než později narození.¹¹¹

4.1 Rodina a její výchovný vliv

Rodina je již tradičně považována za jednoho z hlavních činitelů, která svým selháním zapříčiňuje rizikové či delikventní chování mládeže. Z jejího nejdůležitějšího úkolu socializovat dítě také plyne i další význam, který spočívá v utváření jeho postojů a hodnot. Na vytváření postojů a hodnot má vliv mnoho faktorů působících nejen uvnitř rodiny, ale i ve vnějším sociálním prostředí.¹¹²

Na základě dlouhodobých výzkumů je také dostatečně potvrzeno, že v rodinách, ve kterých adolescenti vykazují delikventní projevy chování, se rodiče starají jen velmi málo o vytváření zábran v souvislosti s asociálním chováním dětí nebo není jejich výchovný styl konzistentní. To znamená, že jednou dítě za přestupek netrestají, jindy však naopak. Také agresivní chování rodiče k dítěti, patřící k tvrdé disciplíně, bývá častější

¹¹⁰ NAKONEČNÝ, Milan, 2020. *Sociální psychologie*. Praha: Stanislav Juhaňák – Triton, s. 445–446.

¹¹¹ Srov. FELDMANN, Harald, Mario GMÜR a Johaness BRAND-JACOBI, [1994]. *Kompendium lékařské psychologie: pro studující a lékaře*. Praha: Victoria Publishing, s. 129–131.

¹¹² Srov. SMUTKOVÁ, Lucie, 2007. *Sociální práce s rodinou*. Hradec Králové: Gaudeamus, s. 78.

v rodinách, ve kterých děti vykazují delikventní chování. Dítě pak přebírá model agresivního chování jako dovolený a běžný způsob jednání.¹¹³

Jednou z nejčastějších příčin důvodů tendence dětí a mladistvých k sociálně patologickému jednání je narušené rodinné prostředí neboli atmosféra citového chladu či úplné odmítání dítěte, nejednotná výchova rodičů, velmi málo času věnovaného dětem, hmotná nouze atd.¹¹⁴

Sociální událost, kterou lze považovat za příčinu sociálních problémů, se nemusí týkat pouze samotného jedince, potažmo dítěte. V prostředí sociální práce není klientem pouze jednotlivec, ale může se jednat o celý sociální systém, kterým je konkrétně rodina, skupina či komunita. Veškeré zmíněné sociální formace lze považovat spolu s jednotlivcem za klienty sociální práce a je jim třeba věnovat pozornost, a to z toho důvodu, že jednotlivec, rodina, skupina nebo komunita jsou prvořadým předmětem sociální práce, které se nacházejí v sociálním prostředí, které zásadně ovlivňuje jejich život.¹¹⁵

„Každá rodina žije svůj vlastní příběh, jehož specifická je dána osobností rodičů, jejich významným vztahem i chápáním hodnoty vlastní rodiny, kterou spoluvytvářejí.“¹¹⁶

Základem, který vytváří osobnost, se stávají vzorce rodinné výchovy či výchovné styly, které budou dále uvedeny společně s důsledky na chování dítěte, a to dle různých pramenů:

Tabulka č. 2: Styl a vzorce výchovy – důsledky na chování dítěte

rodičovský styl výchovy	odpovídající chování rodičů	odpovídající chování dítěte
autoritární	přísné požadavky, trestání dítěte	nedostatek sociability, hostilita, stahování se
permisivní	nevelké požadavky, nedůstojnost	náladovost, nezralost, závislost
autoritativní	přísnost, jasné omezení, ale s vysvětlením	nezávislost, dobré návyky, sociálního chování

117

¹¹³ Srov. MATOUŠEK, Oldřich a Andrea MATOUŠKOVÁ, 2011. *Mládež a delikvence: možné příčiny, struktura, programy prevence kriminality mládeže*. Vyd. 3., aktualiz. Praha: Portál, s. 44.

¹¹⁴ Srov. SMUTKOVÁ, Lucie, 2007. *Sociální práce s rodinou*. Hradec Králové: Gaudeamus, s. 78.

¹¹⁵ Srov. MÁTEL, Andrej, 2019. *Teorie sociální práce I: sociální práce jako profese, akademická disciplína a vědní obor*. Praha: Grada Publishing, s. 11.

¹¹⁶ VÁGNEROVÁ, Marie, 2012. *Vývojová psychologie: dětství a dospívání*. Vydání druhé, doplněné a přepracované. Praha: Karolinum, s. 19.

¹¹⁷ Srov. NAKONEČNÝ, Milan, 2011. *Psychologie: přehled základních oborů*. Praha: Triton, s. 670.

Vztah dospělé společnosti obzvláště dospělých rodinných příslušníků k dospívajícím má pro každého jedince podstatný vliv, který by mu měl pomoci pozitivně zpracovat jeho vnitřní rozpory, měl by mu poskytnout modely emocionálně zralé osobnosti, a v neposlední řadě by mu měl vytvořit optimální podmínky pro kultivované a zdravé dospívání.¹¹⁸

4.2 Dítě s poruchou chování a dopad na rodinu

V souvislosti s problematikou dětí, u kterých se objevují závažné či extrémní poruchy chování, je také nutné upozornit na velmi často opomíjený fakt, který je spojený se zátěží, kterou na svých bedrech nesou jejich rodiče. Rodičovství těchto dětí má velmi často zásadní dopad nejen na samotné rodiče, ale i na celou rodinu. Nejvyšší zátěž obecně pociťují rodiče těch dětí, které se potýkají s kombinací poruchy chování s poruchou emocí a nálad. Jedná se o takzvanou smíšenou poruchu chování a emocí.¹¹⁹

Velká část rodičů, kteří mají dítě s poruchou chování, se často setkává s obviněním a se stigmatizací nejen ze strany zbylých členů rodiny, ale i ze strany okolí. Někdy se za chování svých dětí stydí, zároveň se bojí o jejich budoucnost, cítí se odmítní a velmi vyčerpaní. Problematické chování dítěte také velice narušuje rodinné soužití. Například se jedná o narušené volnočasové aktivity a přetřhané sociální vazby jednotlivých rodin apod. Zátěžové jsou především externalizované projevy poruchy chování dítěte, poruchy emocí a nálad s internalizovanými projevy, které naopak častěji vzbuzují soucit či ochotu rodině a dítěti pomoci. Pro srovnání se například jedná o depresivní poruchu versus poruchu opozičního vzdoru. Závažná porucha chování má velice často negativní vliv na fyzické či psychické zdraví rodičů, přičemž výraznou měrou ovlivňuje jejich partnerský vztah a prožívání sourozenců.¹²⁰

¹¹⁸ Srov. LABÁTH, Vladimír, 2001. *Riziková mládež: možnosti potencionálních zmien*. Praha: Sociologické nakladatelství. Série učebnic pro obor sociální práce. s. 21.

¹¹⁹ Srov. KLEPÁČKOVÁ, Olga, Zuzana KREJČÍ a Martina ČERNÁ, 2022. *Sociální práce na příkladech z praxe*. Praha: Grada Publishing, s. 85.

¹²⁰ Srov. Tamtéž, s. 85.

5 Charakteristika vybraného výchovného ústavu

Pro účely této diplomové práce se vybraným výchovným ústavem rozumí Výchovný ústav, středisko výchovné péče a střední škola Jindřichův Hradec (dále jen ústav), který má celorepublikovou působnost. Jedná se o příspěvkovou organizaci s právní subjektivitou, která v rámci České republiky jako jediná pečuje o dívky ve věku 15 – 18 let (19 let), které z důvodu zdravotního, tělesného a psychického onemocnění nemohou být umístěné v běžném výchovném ústavu.¹²¹

Výchovný ústav je zřizován Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy České republiky, v jehož čele stojí ředitel. Záměr tohoto ústavu začal vznikat už v roce 1993 a o oficiálním statusu zařízení s léčebným režimem rozhodlo až Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy až 1. února 1999.¹²²

V prosinci 2007 vznikly v tomto ústavu dvě specializované výchovné skupiny, přičemž od roku 2008 je ústav rozdělený na dvě výchovná oddělení. První oddělení slouží pro dívky, které vyžadují výchovně léčebný režim. Druhé oddělení je určeno pro dívky vyžadující soustavnou intenzivní individuální péči a ochrannou výchovu. Jsou zde přijímány dívky s výraznými poruchami chování a s uloženou ochrannou výchovou.¹²³

Záměrem tohoto zařízení je přijímat široké spektrum dívek, u kterých je nařízena ústavní výchova, které neobstojí v běžném typu zařízení a potřebují zvýšenou individuální péči. Do výchovného ústavu jsou umisťovány dívky trpící psychickou poruchou, dále děvčata vyžadující posílení sociálního statusu a malý kolektiv. Rovněž dívky trpící zdravotními problémy (diabetes, poruchy příjmu potravy, epilepsie aj.) a také dívky trpící různými druhy závislostního chování. Dále dívky, které v blízké době dovrší zletilosti a nejsou motivovány k vyučení v učebním oboru ani pro pracovní poměr.¹²⁴

¹²¹ Srov. *Výroční zpráva školní rok 2018-2019* [online], 2020 Jindřichův Hradec: Výchovný ústav, středisko výchovné péče a střední škola Jindřichův Hradec [cit. 2024-01-06]. Dostupné z: <https://www.vujh.cz/vyrocní-zpravy>.

¹²² Srov. *Výroční zpráva školní rok 2019-2020* [online], 2020 Jindřichův Hradec: Výchovný ústav, středisko výchovné péče a střední škola Jindřichův Hradec [cit. 2024-01-06]. Dostupné z: <https://www.vujh.cz/vyrocní-zpravy>.

¹²³ Srov. Tamtéž.

¹²⁴ Srov. *Výroční zpráva školní rok 2020-2021* [online], 2021. Jindřichův Hradec: Výchovný ústav, středisko výchovné péče a střední škola Jindřichův Hradec [cit. 2024-01-06]. Dostupné z: <https://www.vujh.cz/vyrocní-zpravy>.

Rozdělení dívek do výchovných skupin, metody a cíl práce:¹²⁵

1.-2. skupina – slouží k ubytování dívek s psychickými problémy. Metoda práce s těmito dívkami je smíšená (individuální i skupinová), přičemž obsahově se práce v obou skupinách neliší. Cílem práce je zvýšení sebevědomí, učit se plánovat svoji činnost, práce s agresivitou, zařadit se do skupiny (respekt k ostatním dívkám) a plnění krátkodobých cílů. Specifický cíl práce je přijetí a poznání sama sebe, získání náhledu na své jednání a chování, vedení k pracovním a sportovním aktivitám, zvládnutí života ve skupině, stabilizace sociální situace.

3. skupina – slouží pro ubytování dívek, které navštěvují školy při zařízení nebo školy ve městě a u kterých je nutná standardní individuální péče. Dívky v této skupině mají zkušenost s návykovými látkami a problémy s agresivitou. Při práci v této výchovné skupině je stěžejní individuální přístup. Cílem práce je dlouhodobá kompenzace a posilování pozitivního chování. Specifické cíle práce jsou zvládnutí agresivity, seberegulace hyperaktivity (zvládnutí uvolňovacích mechanismů), příprava na profesní život a zvládnutí chování v souladu se společenskými pravidly.

4. skupina – slouží pro ubytování dívek, které jsou problémovými uživateli návykových látek. Při práci v této výchovné skupině je stěžejní individuální přístup. Cílem práce je dlouhodobá kompenzace, motivace k léčbě a posilování pozitivního chování. Specifické cíle práce jsou zvládnutí kompulzivity k užívání návykových látek, posilování motivace k léčbě, příprava na samostatný život, seberegulace (zvládnutí uvolňovacích mechanismů), zvládnutí chování v souladu se společenskými pravidly a příprava na profesní život.

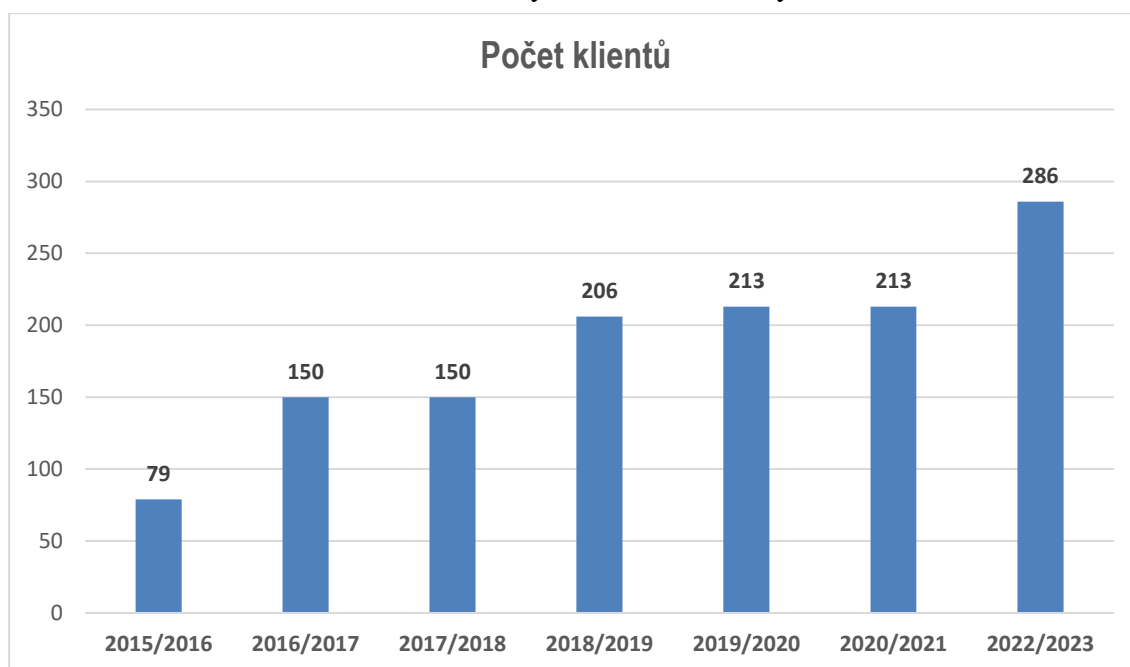
5.-6. skupina – slouží pro ubytování dívek s nařízenou ochrannou výchovou, popřípadě vyžadující zvýšenou individuální péči (ubytování je pouze na přechodnou dobu). V této skupině jsou zařazeny dívky v akutním stádiu intoxikace návykovými látkami, po detoxu a dívky se zvýšenou agresivitou. Při práci s touto skupinou převažuje individuální přístup. Specifickým cílem práce je zvládnutí chování v souladu se společenskými pravidly,

¹²⁵ Srov. *Výroční zpráva školní rok 2020-2021* [online], 2021. Jindřichův Hradec: Výchovný ústav, středisko výchovné péče a střední škola Jindřichův Hradec [cit. 2024-01-06]. Dostupné z: <https://www.vujh.cz/vyrocnizpravy>.

motivace k léčbě a práce s agresivitou, seberegulace (zvládnutí uvolňovacích mechanismů), získání náhledu na problém a cesta k jeho řešení.¹²⁶

Nutno podotknout, že výchovný ústav obzvláště v posledních letech sleduje nárůst umístěných dívek, které trpí závažnými psychickými poruchami. Tyto dívky jsou již v dětském věku opakovaně a dlouhodobě hospitalizované v psychiatrických léčebnách a dlouhodobě nejsou pedagogicky ovlivněné. Zejména se jedná o dívky, které jsou umístěny v psychiatrických nemocnicích z důvodu jejich agresivního chování, kdy jsou jejich výchovné problémy převládající. Tyto dívky jsou umístěné ve výchovné skupině vyžadující intenzivní a soustavnou individuální péči.¹²⁷

Graf. č. 1: Počet umístěných dívek mezi roky 2015-2023

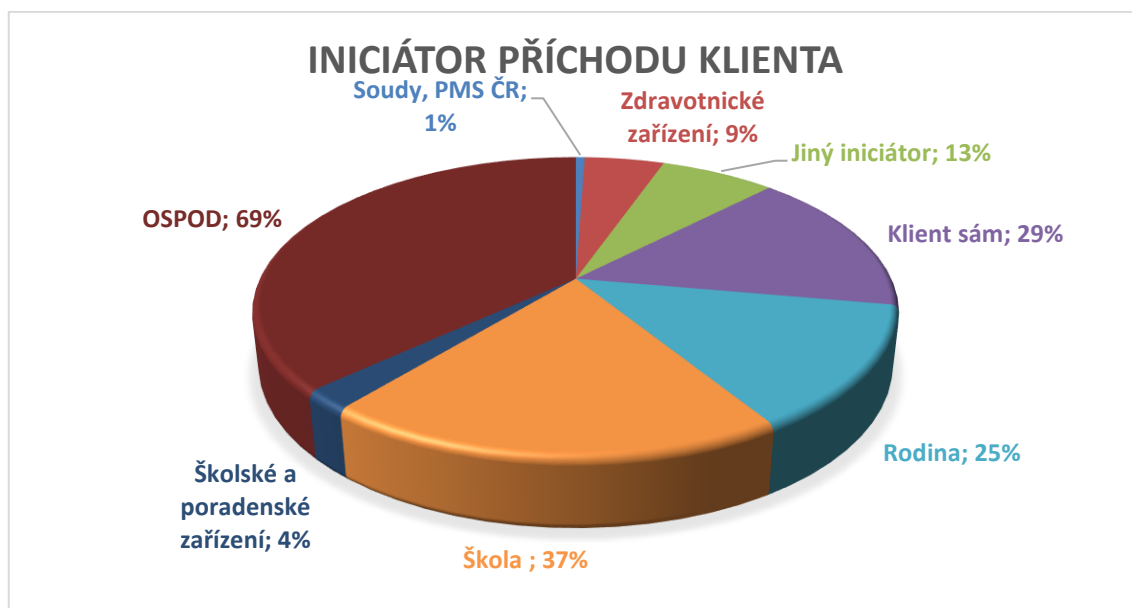
128

¹²⁶ Srov. *Výroční zpráva školní rok 2020-2021* [online], 2021. Jindřichův Hradec: Výchovný ústav, středisko výchovné péče a střední škola Jindřichův Hradec [cit. 2024-01-06]. Dostupné z: <https://www.vujh.cz/vyrocní-zpravy>.

¹²⁷ Srov. *Výroční zpráva školní rok 2021-2022* [online], 2022. Jindřichův Hradec: Výchovný ústav, středisko výchovné péče a střední škola Jindřichův Hradec [cit. 2024-01-06]. Dostupné z: <https://www.vujh.cz/vyrocní-zpravy>.

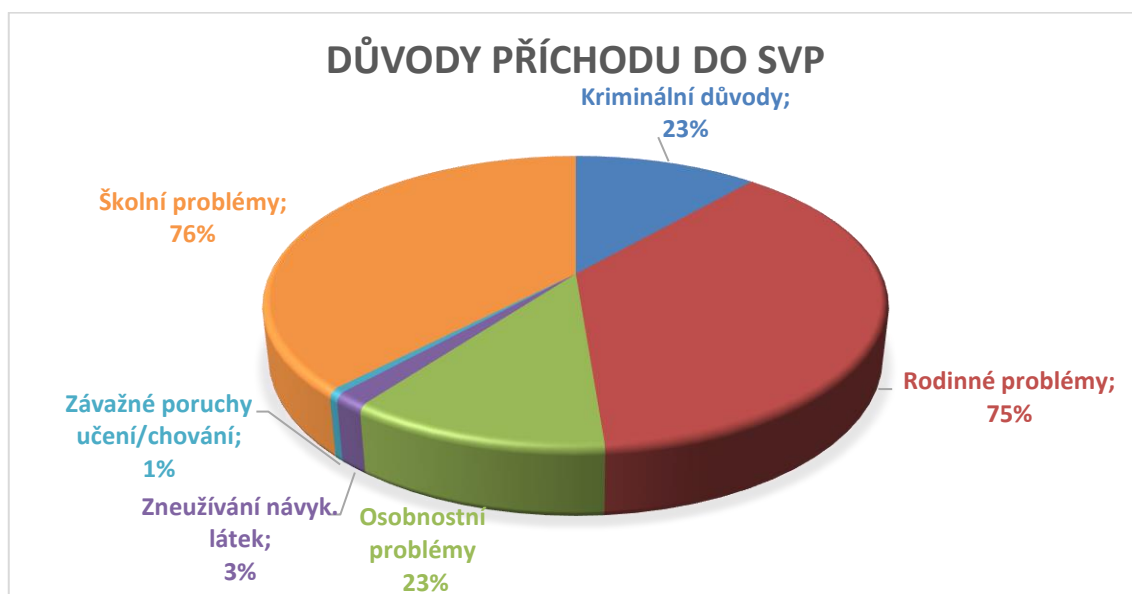
¹²⁸ *Výroční zpráva školní rok 2022-2023* [online], 2022. Jindřichův Hradec: Výchovný ústav, středisko výchovné péče a střední škola Jindřichův Hradec [cit. 2024-01-06]. Dostupné z: <https://www.vujh.cz/vyrocní-zpravy>.

Graf. č. 2: Iničiátoři příchodu dívek do výchovného ústavu
období 2022 – 2023

129

Graf. č. 3: Důvody příchodu do střediska výchovné péče
období 2022 – 2023

130

¹²⁹ Výroční zpráva školní rok 2021-2022 [online], 2022. Jindřichův Hradec: Výchovný ústav, středisko výchovné péče a střední škola Jindřichův Hradec [cit. 2024-01-06]. Dostupné z: <https://www.vujh.cz/vyrocnizpravy>.

¹³⁰ Tamtéž.

5.1 Náplň práce a základní identifikace činností sociálního pracovníka

Náplň práce sociálního pracovníka ve Výchovném ústavu, středisku výchovné péče a střední škole v Jindřichově Hradci je zpracována dle nařízení vlády č. 222/2010 Sb.¹³¹

Sociální pracovník v tomto výchovném ústavu poskytuje sociálně-právní poradenství v oblasti sociálně-patologických a kriminálních jevů. Také provádí specializované a metodicky náročné činnosti, které se zaměřují nejen na jednotlivce, ale i na rodiny, ve kterých se vyskytují zvýšená rizika vzniku problémů v osobním a sociálním vývoji umístěných dívek. Sociální pracovník v tomto výchovném ústavu také usměrňuje péči o děti, které vyžadují zvýšenou pozornost, a řeší složité případy ohrožených dětí.

Základní identifikace činností sociálního pracovníka ve vybraném výchovném ústavu:

1. Zajišťuje sociálně právní otázky dívek umístěných v tomto ústavu, a to včetně přípravy podkladů pro vyřízení dokladů, kterým je například občanský průkaz aj. Také vede jejich spisovou dokumentaci, a to z toho důvodu, že spisová dokumentace podává přehled o vývoji dívek. Obstarává potřebné zprávy a doklady o předchozím výchovném prostředí jednotlivých dívek, jejich životě, potažmo jejich výchovném prostředí. Dále zjišťuje sociální faktory, které se na jejich vývoji podílely, kdy se jedná o vývoj rodinného prostředí i po zařazení dívky do výchovného ústavu. V některých případech pomáhá upevňovat vztahy dívek s jejich rodinným prostředím a ve spolupráci s vychovateli sleduje jejich vývoj a výsledky výchovy.
2. V souladu s platnými předpisy spočívá jeho náplň v zajištění administrativního příjmu dívek. Zprostředkovává styk s orgány sociálně právní ochrany, státním zastupitelstvím, policií a soudy. Na žádost těchto orgánů zabezpečuje zpracování jejich posudků a hodnocení. Nejen pro tyto orgány následně opatřuje podklady pro návrh na prodloužení nebo zrušení ústavní výchovy, ale také je opatřuje pro rozhodnutí ředitele ústavu. V součinnosti s orgánem sociálně právní ochrany dětí a úřady práce, popřípadě s rodiči a zaměstnavateli, je nápomocen k začleňování

¹³¹ Srov. Nařízení vlády č. 222/2010 Sb., nařízení vlády o katalogu prací ve veřejných službách a správě, ve znění platném k 23.7.2010.

dívek po propuštění z výchovného ústavu do běžného života. Na základě platných předpisů zajišťuje administrativní úkony, které souvisejí s propuštěním dívek z ústavu.

3. Ve spolupráci s vychovateli a s dívkou nejméně měsíc před jejím propuštěním konzultuje a domlouvá její sociální začlenění. Poté, co dívka opustí ústav, přiměřeně sleduje její další osud.
4. Z hlediska sociálně právního seznamuje dívky s jejich právy a povinnostmi.
5. V případě potřeby sepisuje oznámení o útěku, které pak následně předává obvodnímu oddělení Policie České republiky. Spolupracuje s orgány, kterými je policie (spolupráce spočívá s vyhledáváním a vyšetřováním dívek) a při objasňování a vyšetřování trestné činnosti spolupracuje se státním zastupitelstvím. V případě potřeby také zajišťuje doprovod dívek na policii a k soudům.
6. Ve výchovném ústavu odpovídá za bezpečné uschování osobních dokladů dívek, jejich vkladních knížek, cenin organizace a vede o tom evidenci.
7. Zúčastňuje se porad vedení, pedagogické rady a podle potřeb také porad vychovatelů.
8. Vede osobní konta dívek, přejímá na ně peněžní prostředky a zajišťuje jejich výplatu. Patříčně spravuje účty a vkladní knížky dívek.
9. Zajišťuje další úkoly podle pokynů ředitele a hospodárky výchovného ústavu.
10. Ve své práci je řízen hospodárkou výchovného ústavu.¹³²

¹³² Srov. Nařízení vlády č. 222/2010 Sb., nařízení vlády o katalogu prací ve veřejných službách a správě, ve znění platném k 23.7.2010.

6 Etika

Etiku (z řeckého éthos – zvyk, mrav, obyčej) lze charakterizovat jako systém morálních principů a náhledů na to, co je dobré a co je špatné. Je filozofií, která se zabývá chováním jednotlivců, skupin, profesí či kultur. V současné době vědeckou disciplínou, jejímž objektem zkoumání je mravnost.¹³³

Etika nikomu neurčuje, jak by se měl chovat, ale poskytuje návody k tomu, jak se člověk chovat má především v etických problémových situacích a dilematech. Poskytuje subjektům způsob, jak zvolit zodpovědnější a uvážlivější přístup v určité situaci. Etika za nikoho nerozhoduje, etika je především metoda. V každém případě je nereálné, pokud někdo od etiky očekává „recepty“ na to, jak se stát při každé příležitosti dobrým. Nutno podotknout, že neexistuje jediná univerzální etika. Jedno však je dané, že dobro zůstává vždy dobrem, i když se na něj díváme z různých úhlů pohledu.¹³⁴

6.1 Etika v sociální práci

Etika v sociální práci jako teoretický obor i praktické povolání shrnuje širokou škálu etických problémů a dilemat, které vznikají v důsledku střetu různých morálních norem, principů, vzorů, postojů, hodnot a axiologických koncepcí. Dilemata a problémy se nejčastěji dotýkají důvěry klientů a jejich soukromí, práv klientů na sebeurčení, profesních hranic, distribuce loajality, střetů zájmů sociálních pracovníků, rozporů mezi jejich profesními a osobními hodnotami, nesouladu právních norem, využívání omezených zdrojů a mnoho dalších oblastí.¹³⁵

„Etika prostupuje celou sociální oblastí včetně toho, co se jeví jako technické nebo právní. Ve vztahu ke klientovi je totiž sociální pracovník tím mocnějším a tuto svoji moc, danou profesí, uplatňuje vzhledem ke klientovi.“¹³⁶

¹³³ Srov. MÁTEL, Andrej, 2019. *Teorie sociální práce I: sociální práce jako profese, akademická disciplína a vědní obor*. Praha: Grada Publishing, s. 137.

¹³⁴ Srov. JANOTOVÁ, Helena, Karel SCHELLE a Ilona SCHELLEOVÁ, 2005. *Profesní etika*. Praha: Eurolex Bohemia, s. 13–14.

¹³⁵ Srov. MÁTEL, Andrej, 2019. *Teorie sociální práce I: sociální práce jako profese, akademická disciplína a vědní obor*. Praha: Grada Publishing, s. 137.

¹³⁶ NEČASOVÁ, Mirka, 2001. Úvod do filozofie a etiky v sociální práci. Brno: Masarykova univerzita, s. 6.

V sociální práci lze etiku chápat dvěma způsoby:¹³⁷

- Jako soubor hodnot a postupů, norem, tradic a zvyků přijatelných v praxi sociální práce, které by měl sociální pracovník znát, případně by se je měl naučit, aby mohl poskytovat profesionální službu svým klientům.
- Jako studijně – teoretickou disciplínu, která dává schopnost sociálnímu pracovníkovi kriticky posuzovat problémy a dilemata ve své praxi.¹³⁸

Sociální práce má etickou dimenzi a o tom není sporu, spíše jde o způsob, jakým tuto dimenzi můžeme zkoumat, a jak lze v praxi řešit etická dilemata, která sociální práci provázejí. Z pohledu etiky může sociálnímu pracovníkovi při jeho rozhodování usnadnit situaci znalost etického kodexu sociálních pracovníků, etických teorií, základních hodnot profese, ale především znalost sebe sama, a to z toho důvodu, že základní nástroj sociálního pracovníka, který má, je jeho vlastní osobnost.¹³⁹

Součástí sociální práce jsou etické otázky či připomínky, které ve snaze najít správné řešení, velice často zní:¹⁴⁰

- „Jde o dobro pro klienta.“
- „Jde o dobro společnosti.“
- „Musíme dodržovat předpisy.“
- „Největším dobrem pro něj bude, když si za své jednání ponese důsledky a teprve poté o tom začne přemýšlet.“
- „Především nesmíme uškodit. (Ale komu? Klientovi? Společnosti? Máme zohlednit perspektivu z krátkodobého či dlouhodobého hlediska?).“
- „Takové jednání je lepší, a to z toho důvodu, že vede k lepším výsledkům.“
- „Nejdůležitější je loajalita ke svému úřadu a přejímání jeho běžných postupů.“¹⁴¹

¹³⁷ Srov. MÁTEL, Andrej, 2019. *Teorie sociální práce I: sociální práce jako profese, akademická disciplína a vědní obor*. Praha: Grada Publishing, s. 137.

¹³⁸ Srov. Tamtéž, s. 137.

¹³⁹ NEČASOVÁ, Mirka, 2001. *Úvod do filozofie a etiky v sociální práci*. Brno: Masarykova univerzita, s. 9.

¹⁴⁰ Srov. MACHULA, T. Etické otázky jako součást profese. In FISCHER, Ondřej a René MILFAIT, et al. *Etika pro sociální práci*. 2. vyd. Praha: Jabok, 2010, s. 46–47.

¹⁴¹ Tamtéž, s. 46–47.

Etické otázky napomáhají sociálním pracovníkům k tomu, aby se dokázali správně orientovat v takovém případě, kdy musí učinit rozhodnutí, které spadá do sféry morálních problémů a dilemat. Sociální pracovníci se velice často musejí rozhodovat v rozličných situacích, kdy se pohybují například mezi jednostranným působením na klienta a vyváženou spoluprací s daným klientem.¹⁴²

6.2 Etická dilemata v sociální práci

Pojem etická dilema v sociální práci znamená „volbu mezi dvěma stejně nežádoucími alternativami“. Jako takové představují každou situaci, kdy je sociální pracovník konfrontován s tím, co může udělat z právního nebo administrativního či technického hlediska, ale také to, co by měl dělat z etického hlediska. Může se tak stát, že bude nucen se rozhodovat mezi dvěma stejně nežádoucími volbami, které mohou vést ke konfliktu morálních zásad.¹⁴³

„Etická dilemata vznikají tehdy, cítí-li sociální pracovník, že stojí před dvěma nebo více stejně nevhodnými možnostmi, které představují konflikt morálních principů (např. konflikt práva klienta na sebeurčení a povinnost sociálního pracovníka chránit zdraví klienta). Není přitom jasné, které rozhodnutí bude přijatelnější.“¹⁴⁴

V sociální práci se vyskytují tři zásadní oblasti, ve kterých vznikají etická dilemata:

- Oblast, která se týká života a práv jednotlivců (např. konflikt mezi klientovým právem na sebeurčení a zajištěním jeho spokojeného života).
- Oblast, která se týká obecného blaha (např. konflikt zájmů a potřeb klienta, odpovědnost sociálního pracovníka k zaměstnavateli a společnosti).
- Oblast, která se týká nerovnoprávnosti a strukturálního útlaku. Jedná se o povinnost čelit útlaku a v souvislosti s tím se snažit o změnu politiky zaměstnavatele i společnosti.¹⁴⁵

¹⁴² Srov. NEČASOVÁ, M. Profesionální etika. In. MATOUŠEK, Oldřich. et. al. *Metody a řízení sociální práce*. 3., aktualiz. a dopl. vyd. Praha: Portál, 2013, s. 23.

¹⁴³ Srov. BANDIT, Rad, Ivana DAVIDOVÁ, Martina MACUROVÁ a Michal OPATRŇÝ, 2015. *Etický kodex jako nástroj podpory řešení etických dilemat sociální práce*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí. Sešit sociální práce, s. 19.

¹⁴⁴ NEČASOVÁ, M. Profesionální etika. In. MATOUŠEK, Oldřich. et. al. *Metody a řízení sociální práce*. 3., aktualiz. a dopl. vyd. Praha: Portál, 2013, s. 24.

¹⁴⁵ Srov. NEČASOVÁ, Mirka, 2001. Úvod do filozofie a etiky v sociální práci. Brno: Masarykova univerzita, s. 7.

6.3 Etický kodex

Hlavním dokumentem, kterým se řídí sociální pracovníci v celosvětovém měřítku, je mezinárodní etický kodex – Globální prohlášení o etických zásadách sociální práce.¹⁴⁶ Sociální pracovníci v České republice přijímají nejen mezinárodní etický kodex, ale také Etický kodex Společnosti sociálních pracovníků České republiky.¹⁴⁷ Smýšlení sociálních pracovníků na celém světě je propojeno s otázkami společného hodnotového základu a společného chápání či vzdělávání v oblasti sociální práce.

V etickém kodexu sociálních pracovníků České republiky je vyjádřen respekt ke klientům a jejich sebeurčení převážně tím, že staví na jedinečnosti člověka, hodnotách lidských práv, potřebě klientovy seberealizace, vedení klienta k vlastní odpovědnosti, hledání možností, jak klienta zapojit do řešení problému apod. V etickém kodexu je zakotvena podpora sociální spravedlnosti (respektování jedinečnosti klienta bez ohledu na to, jak přispívá ke blahu společnosti i bez ohledu na jeho charakteristiky), pravidla etického chování sociálního pracovníka ke společnosti (prosazuje zvyšování spravedlnosti, upozorňuje na možnost spravedlivého rozdělení zdrojů a zajišťuje k nim přístup apod.)¹⁴⁸

Etický kodex je jedním ze zásadních regulátorů etického chování, který představuje souhrn základních etických norem a pravidel. Etický kodex vzniká jako výslednice optimálního etického chování subjektu, který má na jedné straně sloužit proti korupci, poškozování zájmů, skandálům apod. a na druhé straně jako morální standard, který má zabezpečit chování jednotlivců v rámci profese, odvětví apod.¹⁴⁹

V etickém kodexu jsou obsaženy základní hodnoty profese, které by měl profesionální sociální pracovník dodržovat. Etický kodex a hodnoty profese však nejsou jediným kritériem hodnocení praxe. V morální oblasti bere člověk v potaz také informace z jiných rovin, na kterých lze praxi hodnotit. Morálku zde obecně charakterizujeme jako systém regulativů lidského jednání, který je založený na rozlišení správného

¹⁴⁶ Srov. GLOBAL SOCIAL WORK STATEMENT OF ETHICAL PRINCIPLES, 2018. *International Federation of Social Workers* [online]. [cit. 2024-02-22]. Dostupné z: <https://www.ifsw.org/global-social-work-statement-of-ethical-principles/>

¹⁴⁷ Srov. ETICKÝ KODEX SPOLEČNOSTI SOCIÁLNÍCH PRACOVNÍKŮ ČR, 2006. *Společnost sociálních pracovníků ČR* [online]. [cit. 2024-02-22]. Dostupné z: <https://www.socialnipracovnici.cz/ke-stazeni>.

¹⁴⁸ Srov. NEČASOVÁ, M. Profesní etika. In. MATOUŠEK, Oldřich. et. al. *Metody a řízení sociální práce*. 3., aktualiz. a dopl. vyd. Praha: Portál, 2013, s. 42.

¹⁴⁹ Srov. JANOTOVÁ, Helena, Karel SCHELLE a Ilona SCHELLEOVÁ, 2005. *Profesní etika*. Praha: Eurolex Bohemia, s. 18.

a nesprávného a schopnosti v těchto intencích prakticky jednat, a to včetně transformace do oblasti hodnot, norem, postojů, vzorů a jednání.¹⁵⁰

I přes to, že etický kodex představuje základní orientaci zabezpečení etiky v chování, zároveň vytváří prostor pro zainteresované jedince, aby uvažovali o svém postavení, poslání a dalších povinnostech.¹⁵¹

6.4 Etická teorie – Utilitarismus

V této podkapitole budeme charakterizovat teorii utilitarismu, a to z toho důvodu, že se jedná o jednu z nejvýznamnějších etických teorií, která vychází z principu užitečnosti, kdy člověk při uskutečňování svých činů by se měl rozhodovat a jednat na základě toho, co přinese největší blaho co největšímu počtu lidí a kolik případného utrpení tím odstraní. Také proto, že na níže popsané kazuistice se pokusíme o analýzu etických dilemat na základě této etické teorie.

Slovo „utilitarismus“ pochází z latiny (ze slova utilis), odkud se následně dostalo také do románských jazyků. V etice to znamená, že v každé situaci, která si žádá mravní rozhodování, by měl člověk učinit to, co vede k co největšímu blahu pro co největší počet lidí. Nebo také jednoduše řečeno to, co vede k převaze dobra nad zlem.¹⁵²

Mnoho lidí jistě nikdy neslyšelo o utilitarismu, přičemž snad každý člověk někdy ve svém životě řešil otázku, jakým způsobem se má zachovat a také přemýšlel o tom, jaké následky může jeho jednání přinést a jestli jsou tyto následky dobré. Jednou ze stěžejních stránek utilitaristické rozvahy je to, že jí v podstatě čas od času používá každý z nás.¹⁵³

Utilitarismus je teorií normativní etiky a je jedním z nejsilnějších a nejpřesvědčivějších přístupů k normativní etice v dějinách filozofie. Utilitarismus je obecně považován za názor, který říká, že morálně správné jednání je to, které produkuje nejvíce dobra. Existuje velké množství způsobů, jak vyjádřit toto obecné tvrzení. Je však velice důležité poznamenat, že tato teorie je formou konsekvencialismu: správné jednání je chápáno výhradně ve smyslu důsledků. To, co odlišuje utilitarismus od egoismu, souvisí s rozsahem příslušných důsledků. Z utilitárního pohledu by člověk

¹⁵⁰ Srov. NEČASOVÁ, M. Profesní etika. In. MATOUŠEK, Oldřich. et. al. *Metody a řízení sociální práce*. 3., aktualiz. a dopl. vyd. Praha: Portál, 2013, s. 82.

¹⁵¹ Srov. JANOTOVÁ, Helena, Karel SCHELLE a Ilona SCHELLEOVÁ, 2005. *Profesní etika*. Praha: Eurolex Bohemia, s. 18.

¹⁵² Srov. MUCHOVÁ, Ludmila, 2015. *Morální výchova v nemorální společnosti?* Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, s. 49.

¹⁵³ Srov. HAPLA, Martin, 2022. *Utilitarismus a filozofie lidských práv*. Praha: Leges. Teoretik, s. 42.

měl maximalizovat celkové dobro, což znamená brát v úvahu dobro ostatních stejně jako své vlastní dobro.¹⁵⁴

Utilitarismus má více podob. Pokud zmíníme klasický utilitarismus, tak k jeho hlavním představitelům patřili Jeremy Bentham a John Stuart Mill, kteří se zabývali právní a sociální reformou. Pokud bylo možné něco identifikovat jako základní motivaci rozvoje klasického utilitarismu, pak to byla touha vidět změnu zkorumpovaných a neúčinných zákonů a společenských praktik. Dosažení tohoto cíle vyžadovalo normativní etickou teorii použitou jako kritický nástroj. Jaká je pravda o tom, co dělá jednání nebo politiku morálně dobrou nebo morálně správnou? Vývoj samotné teorie byl také ovlivněn názory na to, co je v jejich společnosti špatně. Přesvědčení, že například některé zákony jsou špatné, vyústilo v analýzu, proč byly špatné. Pro Jeremyho Benthama to, co je dělalo špatnými, byl nedostatek užitku, jejich tendence vedoucí k neštěstí (bez kompenzace štěstí). Pokud zákon nebo jednání nedělají nic dobrého, pak to není dobré.¹⁵⁵

Jeremy Bentham (1747-1831) – bývá označován za otce utilitarismu. Předpokládal, že zájem společnosti je sumou individuálních zájmů jejich příslušníků a že jednání zvyšuje štěstí (dobro) společnosti pouze tak dalece, jak dalece narůstá štěstí (dobra).¹⁵⁶

Vzhledem k tomu, že Bentham jako svůj stěžejní úkol spatřoval ve společenské a právní reformě, příliš se nesnažil o shrnutí svých myšlenek do podoby uceleného teoretického pojednání. Za nejvíce komplexní lze považovat jeho dílo Úvod do principů morálky a zákonodárství.¹⁵⁷

Podle jeho návrhu měli měřit štěstí z hlediska:¹⁵⁸

- jeho trvání;
- jeho intenzity;
- jak bezprostřední, dosažitelné a jisté je;
- jestli je zbaveno bolesti a má naději, že povede k dalšímu štěstí.

¹⁵⁴ Srov. DRIVER, Julia, 2009. The History of Utilitarianism. DRIVER. *Stanford Encyclopedia of Philosophy* [online]. 2014 [cit. 2024-02-16]. Dostupné z: <https://plato.stanford.edu/entries/utilitarianism-history/>

¹⁵⁵ Srov. Tamtéž.

¹⁵⁶ Srov. NEČASOVÁ, Mirka, 2001. Úvod do filozofie a etiky v sociální práci. Brno: Masarykova univerzita, s. 33.

¹⁵⁷ HAPLA, Martin, 2022. *Utilitarismus a filozofie lidských práv*. Praha: Leges. Teoretik, s. 44.

¹⁵⁸ Srov. THOMPSON, Mel, 2004. *Přehled etiky*. Praha: Portál. Filozofie (Portál), s. 94.

Proslavil se názorem, že lidem vládly rozkoš a bolest. Hledáme potěšení a vyhýbání se bolesti, oni „...ovládají nás ve všem, co děláme, ve všem, co říkáme, ve všem, co si myslíme...“ Přesto také vyhlásil princip užitečnosti jako standard správného jednání ze strany vlád a jednotlivců.¹⁵⁹

V centru Benthamových úvah stojí tzv. princip užítku, který přitom chápal hédonicky a jak sám uvádí „*příroda dala lidstvo pod vládu dvou svrchovaných pánů – utrpení a potěšení*“.¹⁶⁰

John Stuart Mill (1806-1873) – měl s Jeremy Benthamem velmi mnoho společného, a to z toho důvodu, že se také orientoval na empirickou filozofii. Také pro Milla nebyl utilitarismus výhradně vědním oborem, ale teorií, která by měla sloužit jako návod pro život, převážně pro vytváření politických rozhodnutí. V žádném případě se mu nedá upřít prvenství v tom, že se snažil systematicky shrnout základy utilitaristické etiky. Základní princip vymezil tak, že jednání je správné, pokud je úměrné tomu, kolik podporuje štěstí, a nesprávné, nakolik vede k jeho úbytku. Užitek podle Milla stojí v pozadí všech jednotlivých principů spravedlnosti.¹⁶¹

Mill říká, že: „*štěstí, jež je utilitaristickou normou správného jednání, není vlastní štěstí jednajícího, ale štěstí všech zúčastněných. Utilitarismus od jednajícího požaduje, aby mezi svým vlastním štěstím a štěstím druhých rozhodoval se stejnou nestranností jako nestranný a blahodárný divák*“.¹⁶²

Bentham a Millem se shodují v tom, že jediné štěstí má svoji vnitřní hodnotu a že všechno, co je dobré, je dobrým pouze proto, že přináší štěstí.¹⁶³

Utilitarismus obou filozofů je hédonistický, protože ztotožňuje potěšení s užitekem. Důležitý rozdíl mezi nimi spočívá v pojetí potěšení. Bentham pokládá všechno potěšení za stejně hodnotné. Podle Milla má potěšení nižší a vyšší požítky.¹⁶⁴

¹⁵⁹ Srov. DRIVER, Julia, 2009. The History of Utilitarianism. DRIVER. *Stanford Encyclopedia of Philosophy* [online]. 2014 [cit. 2024-02-18]. Dostupné z: <https://plato.stanford.edu/entries/utilitarianism-history/r>.

¹⁶⁰ HAPLA, Martin, 2022. *Utilitarismus a filozofie lidských práv*. Praha: Leges. Teoretik, s. 45.

¹⁶¹ Srov. Tamtéž, s. 46–47.

¹⁶² MILL, John Stuart, 2011. *Utilitarismus*. Praha: Vyšehrad, s. 62.

¹⁶³ Srov. NEČASOVÁ, Mirka, 2001. Úvod do filozofie a etiky v sociální práci. Brno: Masarykova univerzita, s. 34.

¹⁶⁴ Srov. HAPLA, Martin, 2022. *Utilitarismus a filozofie lidských práv*. Praha: Leges. Teoretik, s. 47.

6.4.1 Obecná charakteristika utilitarismu

Za „utilitarismus“ je dnes označována poměrně velká škála etických teorií, které jsou ovšem od sebe odlišné. I přesto můžeme definovat zásadní pozice, které se považují za typicky utilitaristické.

Princip následků

Mravní hodnocení se může uskutečnit pouze na základě následků, účinků či konsekvencí, které od jednání lze očekávat. Neexistuje žádné jednání, které by bylo z mravního hlediska správné či nesprávné samo o sobě.

Princip užitečnosti

Je nutné si položit otázku, podle jakého ukazatele se mají posuzovat následky jednání? Utilitarismus říká, že kritériem je užitečnost, prospěšnost následků jednání, které vedou k uskutečnění něčeho, co je dobré samo o sobě.

Princip hédonismu

Utilitarismus díky své empirické pozici může formulovat dobro o sobě výhradně hédonicky. Záleží na uspokojení lidských zájmů a potřeb v radosti, slasti, (v souvislosti s hédonickým chápáním) štěstí. Každý si určuje svůj život a jeho přednosti a tím i profil svého hédonického uvážení.

Sociální princip

V souvislosti s mravním kalkulem nejde jen o štěstí jednajícího, ale o štěstí všech, kterých se jednání dotýká, o „co možné největší štěstí, pro největší počet lidí“ a naposledy o sociální prospěch všech lidí.¹⁶⁵

Tabulka č. 3: Mravní posuzování v utilitarismu

OTÁZKA	KRITÉRIUM	PRINCIP
Jak se má hodnotit jednání (utilitarismus úkonů nebo pravidel)?	Teleologické: následky, konsekvence	PRINCIP NÁSLEDKŮ
Jak se mají posuzovat následky?	Užitečnost pro dobro	PRINCIP UŽITEČNOSTI
Co je dobro?	Prožívání slasti, odstraňování strasti	PRINCIP HÉDONISMU
Jak se má správně určovat užitek? Co je správné?	Maximalizace dobra pro ty, jichž se jednání dotýká (suma užítku, průměrný užitek)	SOCIÁLNÍ PRINCIP

166

¹⁶⁵ Srov. ANZENBACHER, Arno, 2001, c1994. *Úvod do etiky*. Praha: Academia, s. 32–33.

¹⁶⁶ Srov. Tamtéž, s. 34.

7 Etická dilemata vyskytující se ve vybraném výchovném ústavu

Sociální pracovník ve výchovném ústavu se často ocitá v obtížných situacích, kdy musí řešit rozličná etická dilemata. Na základě rozhovoru se sociálním pracovníkem ústavu nastíníme v této kapitole čtyři obecně popsaná etická dilemata, se kterými se při práci s adolescentními dívkami setkává a které považuje nejzávažnější a nejvíce frekventovaná.

- **Ochrana dívek versus právo na soukromí**

Tato situace může nastat v případě, kdy dívka jeví znaky závislostního chování na návykových látkách a není motivovaná tento stav měnit. Důsledkem je, že vyvíjí různé snahy zajistit si potřebné drogy. Zde nastává dilema správné míry respektu k soukromí dívek s vědomím, že tuto zásadu dívky využijí nebo spíše zneužijí pro podporu vysoce rizikového chování. Nebo toto soukromí narušit např. kontrolou pokojů, ve kterých mají dívky uložené své věci, případně kontrolou, co dívky do ústavu přinášejí z vycházek, kontrolou různých forem jejich komunikace apod.

Z výše uvedeného vyplývá, že obě protichůdné strany tohoto etického dilematu jsou ve výsledku nepřijatelné. Jednoznačný respekt k soukromí děvčat v podstatě znemožňuje výchovné působení, které je nutné především u dívek, kterým byla nařízena ústavní výchova. Zejména ze strany dívek může být dokonce jednoznačný respekt k soukromí vyložen jako podpora takového chování. Následně vzniká další problém, že užívání návykových látek sice není trestné, ale jsou trestné veškeré činnosti spjaté se zajišťováním takových látek. Z těchto důvodů zaujetí výhradně tohoto postoje není obstojné.

Z druhého pohledu je stěžejní jakýmkoliv způsobem zabránit rozvoji tohoto chování s poukazem na mnohá negativa závislosti na návykových látkách – devastace fyzická, psychická, sociální, ale i spirituální, kdy dívka postrádá kromě drogy jiný smysl života. Tento přístup se realizuje mnohými kontrolními a restriktivními opatřeními, které v krajním případě mohou překračovat zákonná opatření a zastánci tohoto přístupu často po změně zákonů volají. Tímto způsobem je sice do jisté míry možno omezit projevy závislostního chování, ale většinou nemá patřičnou odezvu v psychickém nastavení dívek. Děvčata mohou evokovat různé nepřátelské pocity včetně vzdoru, kdy dívka přemýšlí nikoliv jak se zneužíváním návykových látek skončit, ale jak přísná pravidla obejít. K recidivě pak využije první příležitost a tím se paradoxně rizikové chování posiluje.

V této souvislosti lze uvést využití individuálního přístupu k dívkám, což však do určité míry koliduje s výchovnou zásadou nastavení hranic a vyžadování jejich dodržování, neboť dívky se mezi sebou srovnávají a zásada individuality je pro ně těžko uchopitelná, pracují spíše s pojmem spravedlnost.

Je možné tedy konstatovat, že v tomto problémovém okruhu vzniká poměrně mnoho etických dilemat, které musí sociální pracovník, ale i výchovní pracovníci řešit. Snaha je oscilovat mezi těmito dvěma extrémy, kdy hranici je nutno měnit podle aktuální situace. Zároveň je ale třeba dívkám změny nastavení této hranice jim přístupným způsobem vysvětlovat. Je důležité vyvíjet permanentní snahu o zvýšení motivace dívek řešit svou situaci se závislostí z vlastního rozhodnutí a za tímto účelem jim opakovaně nabízet různé formy léčby závislostí a pomoc při jejich zajišťování.

- **Důvěrnost versus ohlašovací povinnost**

Toto dilema má zdánlivě jednoduché řešení, a to z toho důvodu, že zákonná ohlašovací povinnost při podezření, že je páchána trestná činnost dle trestního zákoníku, je daná a nepřekročitelná. Avšak pokud dívka sdělí při soukromém jednání se sociálním pracovníkem ústavu, že sama páchá trestnou činnost nebo taková trestná činnost je páchána na ní a jako podmínku tohoto sdělení si vymíní, že sdělené informace zůstanou mezi jednajícímí stranami a sociální pracovník důvěrnost tohoto sdělení poruší, tak veškerá budoucnost pro další kontakt je v lepším případě narušena nebo v horším ireverzibilně eliminována. Zde pak nastává nebezpečí, že dívka může v trestné činnosti se zvyšujícími se následnými sankcemi pokračovat a sociální pracovník nemá možnost na ni působit, aby podobných aktivit zanechala. Ještě horší situace je v případě, že je dívka obětí trestné činnosti, která může mít pokračující charakter nebo v průběhu umístění ve výchovném ústavu dojde k novým atakům. Zde sociální pracovník ztratí možnost dívce pomoci a situace může mít až fatální zakončení.

Rovněž výchovný ústav nemůže po svých pracovnících chtít, aby vědomě porušovali zákon a vystavovali se tak všem komplikacím při případném trestním řízení. Ostatně toto se týká i obětí trestné činnosti v rámci trestního řízení, kdy může docházet až k sekundární viktimizaci.

Zde sociální pracovník řeší opravdu těžké morální dilema, kdy volí mezi možným nebezpečím pro dívku ve výchovném ústavu, kdy svou oznamovací povinnost splní a nebezpečím pro svou osobu, kdy se vystavuje riziku trestního stíhání, pokud oznamovací povinnost nesplní. Sociální pracovník jako občan si je vědom povinností vyplývajících z tohoto statutu a zároveň si je vědom, že výkon jeho profese vyžaduje trestní bezúhonnost. Na druhou stranu z jeho pracovních povinností vyplývá, že musí dívky chránit a v žádném případě jim nesmí způsobovat nějakou závažnou újmu. Sama

dívka může někdy vykazovat ambivalentní postoj k osobě, která se na ní dopouští trestné činnosti např. pohlavní zneužívání, kdy v případě blízkého rodinného příslušníka k němu i přes působené násilí může mít intenzivní citový vztah. V tomto případě může sociální pracovník řešit dopad na celou rodinu v případě, že bude tato trestná činnost odhalena.

Sociální pracovník, který musí všechny tyto okolnosti vzít v úvahu, má opravdu nelehké rozhodování. Ať už se rozhodne jakýmkoliv způsobem, vždy to bude mít vliv na jeho svědomí. Někdy může dané dívce velmi pomoci, když jí opakovaně vysvětlí, proč je nutné informovat orgány činné v trestním řízení. Mimo jiné je přínosné, když sociální pracovník disponuje znalostí zákona o obětech trestné činnosti a je nápomocen při využití všech benefitů, které tento zákon obětem umožňuje. V této souvislosti se jedná o lepší absolvování trestního řízení (např. pozice důvěrníka, možnost požádat o výslech osobou stejného pohlaví atd.).

- **Profesní vztahy a hranice**

Ve výchovném ústavu jsou velmi často umístěné dívky, které jsou buď osiřelé, nebo nemají funkční rodinu ve smyslu, že o ně rodinní příslušníci nejeví žádný zájem. Dívky v naprosté většině, byť jsou v adolescentním věku, mají potřebu nějaké vztahové osoby, vůči které se mohou upínat po strážce emoční, ale i vzoru, rádce apod. Pokud si tuto potřebu nemohou saturovat v rámci své rodiny, tak mají někdy tendenci se zaměřit na vybraného pracovníka ústavu. V něm hledají podle věku a pohlaví takového pracovníka rodiče, sestru, blízkou kamarádku, ale mohou usilovat i o partnerský vztah. Z hlediska pracovníka nelze tyto snahy podporovat, protože z titulu instituce, kde jsou zaměstnaní, není takový vztah možný.

Prvním úskalím je vůbec poznat, že dívka inklinuje k intenzivnějšímu vztahu, než je běžné. Dívky většinou takový vztah tají a někdy se svěří osobě, která je z jejich hlediska do určité míry mimo výchovný proces, což může být např. sociální pracovník. Zde může vzniknout dilema, jak s takovým poznatkem naložit, jestli zradit důvěru dívky nebo daného pracovníka upozornit a umožnit mu nezavdávat dívce neopodstatněné naděje. Každopádně je třeba s takovými informacemi nakládat na lékárnických vahách.

Pracovníci ústavu včetně sociálního pracovníka musí počítat a v takovém zařízení je to žádoucí, že budou navazovat různé citové vztahy s dívkami, ale nesmí to překročit rámec přípustnosti takového vztahu, jak bylo uvedeno výše. Nesmí ani navozovat u dívek pocit, že některé z nich pracovník preferuje na úkor ostatních. Pokud už taková situace nastane, je třeba věc řešit se svými kolegy a nadřízenými. Je to rovněž nosné téma pro supervizi.

Při řešení tohoto problému může nastat další dilema ve formě, jak nežádoucí citové navázání řešit. Zdali nechat na příslušném pracovníkovi, aby vztah s dívkou

přiměřeně korigoval, což je v oblasti, kde participují silné emoce, velmi obtížné nebo spíše zvolit cestu možné izolace pracovníka od dívky, např. přeřazení na jinou výchovnou skupinu. Téměř vždy dochází k citové újmě dívky a prevence je v této oblasti těžko realizovatelná.

- **Práce s rodinou**

Spolupráce s rodinou u dívek s uloženou ústavní výchovou je velmi žádoucí, pokud ovšem rodiče nejsou zbaveni rodičovské odpovědnosti nebo pokud je styk dítěte s rodinou soudně vysloveně zakázán. Dilema nastává tehdy, kdy rodič nebo jiný rodinný příslušník dívce přímo škodí nebo kontakt s rodičem má na dívku negativní vliv ve formě psychické nepohody.

Jako příklad z praxe lze uvést situaci, kdy se do ústavu dostane dívka s výraznými znaky závislostního chování vzhledem k návykovým látkám. Rodiče, kteří se oba o dívku zajímají, jsou rozvedeni a mají na závislost dívky na drogách diametrálně odlišný názor. Matka je sice do určité míry přehnaně ochranná, ale uvědomuje si závažnost situace. S odborným personálem ústavu úzce spolupracuje a je schopna např. dívce neumožnit dovolenku, pokud nebude schopna korigovat své chování na přijatelnou úroveň. Otec naopak preferuje zásady liberální výchovy a přenášení zodpovědnosti za svůj život na dítě a nerespektuje upozornění sociálního pracovníka, že v případě dcery závislé na návykových látkách tento přístup aplikovat nelze. Situace vygradovala do té míry, že otec návykové látky dceři při její návštěvě v zařízení poskytl. Zde bylo třeba vyřešit dilema, jakým způsobem tento exces řešit, kdy se na jedné straně již nejednalo o bagatelní porušení zákona a na druhé straně nepochybně tento postup způsobí dívce citovou újmu, kdy bude nucena na policii proti otci, ke kterému má silnou emoční vazbu, vypovídat.

Tento rozpor rozhodně dívce nepomáhá najít motivaci svou závislost řešit nějakou formou vhodného léčení. Může jí navozovat pocit, že si musí mezi rodiči a jejich přístupy vybrat. Pracovník řeší dilema, zda v rámci svých kompetencí se má snažit o kontakt dívky s otcem, kterého má velmi ráda a je pro ni do určité míry i vzorem, omezit nebo nechat věcem volný průběh a vysoce rizikové chování dívky tak prohlubovat.

7.1 Popis kazuistiky

Nyní popíšeme kazuistiku dívky, u níž se vyskytují dvě etická dilemata, vyplývající z popsanych dilemat vyskytujících se ve vybraném výchovném ústavu uvedených v předcházející kapitole číslo 7. Kazuistiku popíšeme na základě rozhovoru se sociálním pracovníkem ústavu, odbornými pracovníky ústavu, dále na základě spisové dokumentace vedené sociálním pracovníkem a ze zápisů z porad odborných pracovníků ústavu a vedoucích výchovných skupin. S ohledem na nutnost respektovat GDPR nebudeme uvádět žádné věcné ani časové údaje, které by umožnily identifikovat danou dívku, kterou budeme nazývat dívkou x.

Anamnestické informace před výkonem ústavní výchovy

Dívka se narodila do úplné rodiny, ale rodiče se v jejím útlém věku rozvedli a dívka byla svěřena do péče matky. S otcem udržovala dívka styk i po rozvodu. Rodiče jsou schopni spolu komunikovat, zejména v situacích, které vyhodnotí pro dívku jako prospěšné. Jejich pojetí výchovy je však diametrálně odlišné. Matka je pečující s určitými rysy hyperprotektivity, otec adoruje liberální výchovu a přenášení odpovědnosti za svůj život především na dítě, přičemž ale nebere v úvahu věk, sociální a mravní vyspělost dítěte, které pro tento přístup ještě není zralé.

Dívka x fungovala ve školce a na prvním stupni základní školy bez výrazných výchovných excesů. Na druhém stupni základní školy se situace postupně zhoršovala, kulminovala v osmé a deváté třídě. Dívce se výraznou měrou zhoršil prospěch, který byl předtím na průměrné úrovni. Ve škole začala čím dál častěji vykazovat neomluvené absence.

V té době se dívka navázala na závadovou partu zneužívající návykové látky, zejména alkohol a další ilegální drogy. Dívka začala vykazovat znaky závislostního chování, které se navenek kromě potíží ve škole demonstrovalo hlavně v kontaktu s rodinou, kde se u ní projevila nadměrná agresivita. Zejména se jednalo o verbální projevy, také o různé formy sebepoškozování a občas v důsledku nedostatku návykových látek i proklamaci suicidálních myšlenek. Dívka se několikrát předávkovala a byla v ohrožení života hospitalizována na oddělení JIP. Dále prošla několika hospitalizacemi na dětských psychiatrických odděleních. Matka jí zajistila adiktologickou léčbu, kterou dívka z větší části sabotovala.

Po ukončení základní školy dívka nastoupila na střední školu, kterou však záhy ukončila, protože již nebyla schopna vykonávat jakékoli pravidelné povinnosti. Doma se odmítala jakýmkoliv způsobem podílet na domácích pracích, nedodržovala pokyny

matky např. ohledně termínů návratu domů. Pokud se jí matka snažila nastavit nějaké hranice a trvat na jejich dodržování, reagovala na to hysterickými scénami, verbální agresí, rozbíjením zařízení domácnosti. Matka byla z těchto důvodů nucena v několika případech požádat o zásah policii. Vzhledem k výše uvedenému a skutečnosti, že v rodině byla ještě mladší sestra dívky, navštěvující první stupeň základní školy a na kterou chování starší sestry působilo značně negativně, matka a následně i otec přistoupili na návrh sociální pracovnice z příslušného OSPOD obrátit se na soud, aby dívce nařídil ústavní výchovu.

Vývoj situace během ústavní výchovy a řešení v rámci sociální práce

Vzhledem k závislosti na návykových látkách byla dívka zařazena do tohoto ústavu, který v rámci své výchově léčebné specializace se přednostně věnuje dívkám s psychiatrickými problémy a dívkám ohroženým závislostí na návykových látkách. Dívka zpočátku neměla výchovné problémy, ale byla zcela apatická a většinu dne prospala. Při rozhovorech s odbornými pracovníky ústavu v rámci adaptačního období dívka vyjadřovala nesouhlas s umístěním do výchovného ústavu, negovala jakékoliv problémy se závislostí na návykových látkách. Přičemž připustila, že si občas „něco vezme“, ale může s tím kdykoliv přestat a že v tomto ohledu žádnou pomoc nepotřebuje. Také sdělila, že si přeje vrátit se zpět domů a že je ochotna za tímto účelem i vyvinout nějakou iniciativu. Další motivací je homosexuální vztah s dívkou ze závadové party, kdy ale přiznává, že tento vztah je jednostranný, přičemž doufá, že přítomností v místě bydliště by měla šanci postoj předmětu svého zájmu změnit.

Situace dívky x stejně jako u ostatních dívek je vyhodnocována sociálním pracovníkem společně s interdisciplinárním týmem a je volen další optimální výchovný postup u každé dívky zvlášť. Konkrétně se jedná o porady na počátku každého týdne, kterých se účastní dle potřeby ředitel ústavu a vždy vedoucí vychovatel, sociální pracovník, etoped, psychoterapeutka, ředitelka střední školy a vedoucí jednotlivých výchovných skupin. U dívky x se tým zpočátku zaměřoval na prolomení pasivity dívky a její motivaci k řešení své závislosti formou adiktologické pomoci. Sociální pracovnice ústavu se hlavně věnovala spolupráci s rodinou.

Tým vzal v úvahu přání dívky vrátit se domů, které korespondovalo s přáním matky ovšem pod podmínkou zlepšení chování dívky. Byla zvážena možnost dlouhodobé dovolenky, jejímž předpokladem bylo, aby dívka chodila buď do školy, nebo navázala pracovně právní vztah. Další podmínkou byla abstinence od návykových látek a podrobení se adiktologickému poradenství. Tento návrh diskutoval sociální pracovník se svou kolegyní z příslušného OSPOD, která dala s tímto nastavením souhlas. Ze strany

dívky se jevílo a ona sama se několikrát v tomto smyslu i vyjádřila, že realizace původní pohružky ústavní výchovou byla pro ni tím mezníkem, který jí umožnil uvědomit si neudržitelnost současného stavu a motivoval ji k pozitivní změně ve svém životě.

Za výše uvedených okolností byla dlouhodobá dovolenka u matky zrealizována a dívka nastoupila do středního odborného učiliště. Zde však opět nebyla schopna pravidelné docházky a přípravy na vyučování. Studium po krátké době ukončila s tím, že využije druhou možnost pro zachování dlouhodobé dovolenky a nastoupí do zaměstnání. Takto nastoupila do několika zaměstnání, kde vždy v krátké době skončila buď z vlastního rozhodnutí nebo s ní byl ukončen pracovní poměr ve zkušební lhůtě. Volný čas „využila“ k tomu, aby se opět začala stýkat se svou partou a opětovně začala užívat návykové látky. Matka se snažila tuto nepříznivou situaci všemi silami zvrátit, ale marně. Poté, co dívka opět skončila v nemocnici v důsledku předávkování, matka dovolenku zrušila a dovezla ji zpět do ústavu.

Odborný tým výchovného ústavu vyhodnotil chování dívky jako ryze účelové. Dívka se domnívala, že zejména manipulací s matkou se vrátí k původnímu způsobu života. Po zrušení dlouhodobé dovolenky již byla demotivovaná a přestala předstírat jakékoliv snahy o zlepšení. Odmítala veškeré aktivity nabízené sociálním pracovníkem, zejména činnost v dopoledním kurzu klíčových kompetencí určeného pro dívky, které nechodí ani do školy ani do zaměstnání. Přes den spala a v noci využívala mobilní telefon, který v rozporu s vnitřním řádem zařízení odmítala na noc vydat. Byla ochotná navštívit pedopsychiatrickou ambulanci, ale poté, co jí psychiatr odmítl předepsat léky na bázi benzodiazepinů, tak o spolupráci s ním již neměla zájem.

Zpočátku jako motivační faktor i přes zrušení dlouhodobé dovolenky fungoval příslib matky, že může jet domů na víkendovou dovolenku. Za těchto okolností byla ochotna se koncem týdne dostavit do kursu a jednou absolvovala individuální konzultaci v adiktologické poradně. Veškeré tyto snahy byly především účelové, kdy zde nepochybně byl zájem o kontakt se svou rodinou, kterou má dívka ráda. Těž zde figuroval nezanedbatelný záměr využít dovolenku pro sehnání a užití návykových látek. Poté, co se opakovaně vrátila z víkendových dovolenek pod vlivem různých návykových látek, matka odmítla i tuto formu styku, dokud dívka své chování nezlepší. Matka je nadále s dívkou v denním telefonickém kontaktu a navštěvuje ji v zařízení.

V tomto ohledu je nutno zmínit práci sociálního pracovníka, který úzce s matkou spolupracoval a posiloval ji v nelehkém rozhodnutí dceři návštěvu doma za stávajících podmínek zamítnout, kdy dcera na ni činila nátlak různými výhrůžkami, vydíráním a manipulacemi.

Je nutno zmínit i vliv otce, který, jak již bylo uvedeno, závažnost problémů dcery podceňuje a při rozhovorech s výchovnými pracovníky ústavu situaci zlehčuje. Otec občas jezdí za dívkou na návštěvy do ústavu a bere si ji na vycházky mimo ústav. Dívka

má matku ráda, ale vnímá ji především jako omezující element ve svém životě. Otce s jeho liberálním přístupem uznává. Za těchto okolností pracovníci ústavu vyzorovali, že dívka je vzpurná vždy, když se vrátí z vycházek, na které byla s otcem a je ještě více nespolupracující. Situace s otcem se vyhrtila, když se dívka z jedné vycházky navrátila pod vlivem drog a další drogy byly u ní zajištěny při příchodu do ústavu. Dívka se přiznala, že tyto drogy jí na její přání poskytl otec. Situaci bylo nutno řešit a pro její závažnost, kdy se již jednalo o trestnou činnost, sociální pracovnice jednání otce oznámila kurátorce dívky na příslušný OSPOD. Ta následně učinila trestní oznámení na policii. Sociální pracovník ústavu přistoupil k tomuto řešení i s vědomím, že následné vyšetřování policií bude pro dívku velkou zátěží, protože bude nucena svědčit proti svému otci.

V následné době se dívka pod příslibem dovolenky u matky o prázdninách dostavila cca po jednom roce na konzultaci do adiktologické poradny, kde již přijala diagnózu, že se u ní jedná o závislost, ale zároveň deklarovala, že na svém stavu nehodlá nic měnit, neboť jí užívání drog zcela vyhovuje a v podstatě jí v životě o nic jiného nejde. Adiktolog za této situace konstatoval, že vzhledem k totální nemotivovanosti dívky řešit svůj drogový problém, nemá vzhledem k jejímu postoji další spolupráce cenu, neboť i v případě uložení režimových opatření by je dívka stejně neplnila. Byla alespoň dohodnuta společná konzultace dívky, její matky a odborného pracovníka ústavu jako další forma nabídky pomoci dívce. Dovolanka opět skončila fiaskem, kdy matka po několika dnech relativně příjemného soužití dceru přistihla při aplikaci návykové látky. Za těchto okolností i vzhledem k mladšímu sourozenci dívky dovolenku okamžitě ukončila a zároveň výrazně omezila finanční podporu své dcery.

Z tohoto důvodu dívka postrádala potřebné finance na obstarání drog a ve spolupráci s dalšími dívkami s podobně rizikovým chováním si začala shánět peníze způsobem, který je pravděpodobně v rozporu s trestním zákoníkem a věc řeší policie.

Závěrem lze tedy konstatovat, že přes snahu sociálního pracovníka a dalších odborných pracovníků ústavu, matky a jiných externích spolupracovníků (psychiatr, adiktolog) u dívky došlo spíše k negativnímu posunu. Zatím se nejeví způsob, jak tento negativní trend zvrátit. Je otázka, jak se bude situace dívky vyvíjet v budoucnu, kdy už bude zletilá. Perspektiva se prozatím jeví velmi negativně. Dívka oproti mnohým jiným dívkám v ústavu netrpí žádným psychiatrickým onemocněním, je průměrně inteligentní a má funkční rodinné zázemí a není tedy v tomto smyslu handicapována. Z těchto důvodů zejména s ohledem na dlouhodobou bezvýchodnost situace, vzdorující všem snahám zúčastněných pracovníků, dívka patří k obtížným případům v praxi ústavu.

7.2 Etická dilemata vyplývající z kazuistiky

Vybraná etická dilemata, která z kazuistiky vyplývají a sociální pracovník je musí zvažovat, budeme analyzovat na základě čtyř utilitaristických principů, kterými jsou princip následků, užitečnosti, hédonismu a sociální princip. (etické principy jsou již popsány v kapitole 6.4.1). Jejich kombinace nám může pomoci k posouzení mravního jednání a norem na empiricko-rationálním základu, přičemž je nutno konstatovat, že tyto principy spolu úzce souvisí.

7.2.1 Etické dilema č. 1

Při řešení drogové závislosti dívky upřednostnit nabídky pomoci, i když doposud dlouhodobě bez účinku nebo dívku striktně přinutit podrobit se adiktologickému působení i přes značnou nemotivovanost k léčbě?

Drogová závislost je jedním z nejzávažnějších problémů dívky, převážně z dlouhodobějšího hlediska, které zatím nabízí výrazně negativní perspektivu. Abúzus drog dívku připravil do určité míry o rodinu, kdy je umístěna ve výchovném ústavu, s čímž nesouhlasí. Není ani schopna přípravy na budoucí povolání a ztratila zájem o cokoli jiného, než je droga. Nutnost zajišťovat si drogu ji přivedla do konfliktu se zákonem včetně perspektivy budoucích sankcí. Také ztratila normální sociální vztahy a stýká se výhradě s osobami, které jsou závislé na drogách. Tyto vztahy jsou velmi nekvalitní, neboť u všech těchto jedinců je na piedestalu především droga a jsou pro to ochotni obětovat vše, kdy přátelství, důvěra, spolehlivost jsou u této sociální skupiny prázdné pojmy.

U dívky to má takový následek, že se opakovaně ve svých vztazích zklamává a těžce to nese, což jí ovšem nebrání chovat se vůči svému okolí podobně. Díky tomu nemá dívka žádnou pozitivní budoucnost, protože rodina jí přestane být oporou z důvodu sebezáchovy a ochrany mladšího sourozence. Riskuje tak, že po ukončení ústavní výchovy se nebude mít kam vrátit. Kdy i umístění do domu na půli cesty nebo do azylového domu (pokud si to však dívka bude přát), jí může sociální pracovník ústavu zajistit, ale v tomto případě může být umístění velmi problematické, protože u většiny těchto zařízení je kontraindikace pro umístění abúzus návykových látek. Je zde reálné nebezpečí, že dívka skončí na ulici s pochybnými způsoby obživy nebo ve vězení.

Z výše uvedených důvodů je rodina dívky zejména matka vysoce motivována situaci řešit. Rovněž sociální pracovník i ostatní pracovníci ústavu z titulu své profese mají zájem po dobu ústavní výchovy zařídit, aby se na léčení závislostního chování dívky pracovalo.

Potíž tedy je, že nositelem problému se zájmem na jeho vyřešení je okolí dívky nikoliv ona sama. Dívka si brání drog užívá a odmítá se dívat na tento stav z dlouhodobější perspektivy. Kalkuluje s emočním vztahem rodičů směrem k její osobě s tím, že se jí povede rodiče opět zmanipulovat k jakékoli podpoře, přičemž si je vcelku jistá, že nebudou mít sílu, a to zejména zpočátku po ukončení ústavní výchovy a nabytí zletilosti, ji nechat padnout na dno.

Zde pak vzniká dilema, zdali dívce pouze pomoc nabízet, kdy prozatím tyto nabídky nevyužila nebo k nim přistupovala ryze účelově. Na jednu stranu může rodina, sociální pracovník a další odborný personál ústavu doufat, že se v životě dívky něco zvrátí a ona v důsledku toho změní svůj postoj, kdy některou z nabídek využije a začne svůj problém se zneužíváním drog řešit nebo bude riskovat hrozby uvedené v předchozím odstavci.

Druhá stránka mince je snaha tyto hrozby eliminovat tím, že se na dívku bude činit nátlak, aby se začala některým z možných způsobů léčit. V každém případě tyto aktivity jistě napomohou jejímu okolí smířit se s případným neúspěchem a dalším pokračováním dívky v její „drogové kariéře“. Matka, sociální pracovník i ostatní odborní pracovníci ústavu mohou konstatovat, že učinili vše, co bylo v jejich silách. Dalším pozitivním aspektem tohoto přístupu k dívce je možnost, i když ne příliš velká, že pod nátlakem nějakou nabídku řešení svého rizikového chování přijme a v průběhu adiktologického působení změní názor a léčbu začne vykonávat dobrovolně. Dlužno podotknout, že tento vývoj je velmi nepravděpodobný, neboť takto přinucený člověk, který nevnímá svou závislost na návykových látkách jako nepříznivý stav, který by chtěl změnit, na léčbu reaguje vzdorem a léčebné působení sabotuje. Je pak otázkou, zdali tato malá naděje na zlepšení bude dostatečná k odůvodnění nemalých nákladů, které společnost vynakládá a které jsou v současné době spíše omezené. Nebylo by lepší tyto síly a prostředky věnovat klientům, kteří jsou k léčbě motivovaní?

7.2.1.1 Analýza etického dilema optikou utilitarismu

Z hlediska principu následků je zpočátku třeba úvaha v poněkud širším kontextu. Za předpokladu, že adiktologická péče je na takové úrovni, že se dostane nejen na primárně motivované, tj. ty, kteří se chtějí léčit, ale i na druhotně motivované, tj. ty, kteří se léčí z důvodu získání nějakého jiného benefitu, na kterém jim záleží, pak je v případě této dívky jednoznačně vhodné vyvíjet alespoň nějakou snahu. V případě omezených možností se jeví vhodnější preference pouhého nabízení pomoci s předpokladem budoucí motivovanosti k léčení. Reálný stav je, že tyto služby jsou značně poddimenzované, kdy je otázkou, zdali je pro společnost dražší tuto pomoc nabízet v širším měřítku nebo se vypořádávat s následky závislosti na návykových

látkách. Jednou z takových cest by mohlo být zřízení ústavů se specializací na řešení závislostního chování, kde by např. byl adiktolog nedílnou součástí odborného týmu. Tímto způsobem by bylo možno postupně budovat motivaci dívek k léčbě a zpočátku i restriktivně zamezit přístup dívek k drogám. Avšak s ohledem na reálnou situaci a danou kazuistiku bylo rozhodnuto v rámci možností daného ústavu dívce opakovaně možnosti léčby nabízet a při jejím případném rozhodnutí svou situaci řešit, ji maximálně podpořit. Dále na druhou stranu se snažit dívce co nejvíce ztížit přístup k drogám.

Díky tomuto rozhodnutí je možno detekovat i určitý užitek, neboť vzhledem k obtížnému získávání drog v ústavní výchově dívka měla možnost zjistit, že trpí výraznými abstinenčními příznaky a mohla si tak přiznat, že je na drogách závislá, což zpočátku pobytu v ústavu jednoznačně dementovala a byla přesvědčená, že když bude chtít, může s drogami přestat okamžitě. Nyní již ví, že to bez vnější pomoci nezvládne a musí postoupit ještě o stupeň dál do stavu, kdy jí droga přestane navozovat libé pocity a problémy s užíváním drog je značně převyšší.

V této souvislosti lze hovořit o aplikaci principu hédonismu. Zpočátku se situace jeví jako poněkud absurdní, protože právě pro naplnění pocitu štěstí lidé drogy užívají. Avšak v případě návykových látek se jejich účinek na pocit štěstí zmenšuje, což vede uživatele ke zvyšování dávek, kdy nakonec narazí na fyziologickou hranici a drogy užívají ne, aby jim bylo dobře, ale aby jim nebylo špatně. S tím se snoubí aktivity na získávání stále většího množství účinné látky a dotyčné osoby to následně řeší dealerstvím, krádežemi a prostitucí, kdy tyto aktivity rozhodně k pocitu štěstí nepřispívají a hrozí následná kriminalizace. Dívka v kasuistice tedy již pomyslný práh překročila, a přestože jí zneužívání návykových látek nadále přináší libé pocity, snižuje se tak její motivovanost k léčbě. Už jí nestačí legálně získané finanční prostředky (od rodičů, ústavní kapesné). Pravidelného výdělku už není schopna, tudíž si finanční prostředky obstarává činnostmi, která se dostala do hledáčku policie. Z dlouhodobějšího hlediska má nepochybně vyšší kvalitu pocit štěstí nad zvládnutím problému a vyvážnutí z osidel závislosti. Cesta ke štěstí při zneužívání drogy je zpočátku rychlá a jednoduchá, ale posléze se ztrácí, přičemž v druhém případě je to naopak.

Pokud si představíme pojetí hédonismus podle J. S. Milla, tak se v jeho případě jednalo o pokus zastávat kvalitativní hédonismus, a to například na základě rozdílu mezi radostmi či potřebami duchovními a smyslovými, vyššími a nižšími.¹⁶⁷

¹⁶⁷ Srov. ANZENBACHER, Arno, 2001, c1994. *Úvod do etiky*. Praha: Academia, s. 33.

Podle Millova názoru některé požítky nejsou lepší pouze proto, že vedou k dalším požítkům, nebo proto, že jsou snáze dostupné, nebo proto, že je méně pravděpodobné, že by je doprovázela bolest: jsou lepší, protože samou svou povahou jsou kvalitnější.¹⁶⁸

Kazuistika ze sociálního hlediska se netýká jen samotné dívky. Pokud by se podařilo dívku zmotivovat k léčbě, měla by tato skutečnost pozitivní vliv nejen na ni samou, ale i na všechny osoby, kterým na dívce záleží – její rodina, přátelé apod. Současnou situaci tito lidé prožívají velmi těžce, neboť by se měli vyrovnat se skutečností, že stav dívky se spíše zhoršuje a vzhledem k její nemotivovanosti ke změně prožívají intenzivní pocity beznaděje. Vítají jakýkoliv pozitivní náznak s tím, že by se situace mohla změnit a nepochybně by od nich dívka získala velmi příznivou zpětnou vazbu. Rovněž pracovníci ústavu a adiktologové by získali pocit naplnění své profesionality a uspokojení, kdy byl uskutečněn jejich hlavní cíl odborné pomoci. Smutné je, že pravděpodobnější varianta, že dívka během ústavní výchovy potřebnou motivaci nezíská, neuspokojí vlastně nikoho. Jediným zábleskem světla je, že dívka i po ukončení ústavní výchovy bude mít informace, jak si potřebnou léčbu zajistit.

Sociální princip utilitarismu chápe sociální užitek jako co největší sumu užítku nebo jako nejvíce možný průměrný užitek, který se dotkne co největšího množství lidí.¹⁶⁹

7.2.2 Etické dilema č. 2

Při selhání při návratu z dovolenky pustit dívku v krátké době na další dovolenku a využít tento motivační faktor při pokusu přenést na ni odpovědnost za své chování nebo dovolenky zamítnout do zlepšení situace, po selhání otce umožnit styk s ním bez omezení nebo naopak začít styk omezovat?

Toto dilema je především o práci s motivací dívky zlepšit své chování a svůj přístup k životu a roli rodiny v posílení těchto snah. Selháním je v této souvislosti míněna situace, kdy dívka je po návratu pozitivní na drogové testy. Nabízí se úvaha, že dívka chce na dovolenky ne proto, aby rozvíjela vztahy s rodinou, ale že chce získat volnost, aby si mohla obstarat návykové látky, což je v prostorách výchovného ústavu nepochybně složitější. Jeden pohled na věc je tyto vycházky omezit a dát dívce podmínky, za kterých jí budou dovolenky zejména u matky obnoveny. Tato strategie umožňuje formou určitého

¹⁶⁸ Srov. Hill, J. Soudný utilitarismus Johna Stuarta Milla. In ČAPEK, Jakub, et al., *Přístupy k etice II.*: Praha: Filosofia, 2015, s. 189.

¹⁶⁹ Srov. ANZENBACHER, Arno, 2001, c1994. *Úvod do etiky*. Praha: Academia, s. 33.

nátlaku dívku přinutit splnění nějakých podmínek, které jsou pozitivní pro změnu jejího života, avšak nikoliv z jejího současného hlediska, ale z pohledu jejího okolí. Důvodem pro tento postup je domněnka, že z donucení se stane zvyk a ze zvyku interiorizovaná potřeba. Takto stanovené podmínky by měly být jasné, ukotvené v čase a pro dívku při vynaložení přiměřeného úsilí splnitelné. V této kasuistice si matka ve spolupráci s pracovníci OSPOD stanovila drogovou abstinenci, dopolední návštěvu kursu klíčových kompetencí a odevzdání mobilu výchovným pracovníkům po večerce. V praxi se ukázalo, že pro dívku jsou tyto podmínky obtížně splnitelné a dovolenky byly tím pádem omezeny. Dívka byla ochotna vyvinout jen minimální úsilí na splnění těchto podmínek a pouze po krátkou dobu. Tímto způsobem se na jedné straně otevřely možnosti, jak dívku motivovat i např. snížením původních požadavků, avšak na úkor možností interakce s rodinou, kde by postupem doby mohly nějaké motivační faktory vzniknout. Tento negativní trend lze snížit návštěvami dívky členy rodiny přímo v ústavu, kdy jsou možné vycházky s rodičem i mimo ústav. Za těchto okolností kontakt s rodinou zůstane, byť v omezené míře zachován a možnosti sehnání si návykové látky jsou v této souvislosti omezeny.

Omezení kontaktů s rodinou je riskantní z dlouhodobějšího hlediska, neboť dívka po nabytí zletilosti se často do rodiny vrací nebo potřebuje aspoň její podporu. Pokud jsou z nějakého důvodu vazby s rodinou oslabeny, je nebezpečí rizikového chování u dívek po ústavní péči navýšeno.

Další dilema vzniká vzhledem k výrazně odlišnému přístupu rodičů k dívce. Výše uvedené se týká spíše matky, která si uvědomuje závažnost problémů své dcery. U otce je situace diametrálně odlišná, kdy otec má nepochybně k dceři citový vztah, který však realizuje velmi nevhodným způsobem a snaží se jí ve všem vyhovět, a to i ohledně zajišťování návykových látek. Zde se již pohybuje za hranicí ustanovení trestního zákoníku a pracovníci ústavu, včetně sociálního pracovníka, pak musí naplnit svou zákonnou oznamovací povinnost. V tomto případě není možnost volby. Pokud by však tato možnost byla, musel by sociální pracovník vzít v úvahu vliv na dívku, která by se dostala do situace, kdy by jí hrozilo, že bude muset svědčit proti otci, který „pouze“ vyhověl jejímu požadavku. Za těchto okolností je vhodné spíše než kontakt otce s dívkou zcela zakázat, realizovat jej např. pod dohledem odborného pracovníka ústavu.

7.2.2.1 Analýza etického dilema optikou utilitarismu

Z pozice zhodnocení následků své činnosti zde musí sociální pracovník volit mezi možnostmi omezit negativní projevy chování dívky motivací k opětovné možnosti kontaktů s rodinou v domácím prostředí, kdy toto žádná návštěva rodiny v ústavu nenahradí. Na druhou stranu pracovník riskuje oslabení vazeb s rodinou a tím i snížení zdroje

podpory. Pokud však tento benefit při jeho opakovaném zneužití není nijak omezen, může to mít za následek prohloubení rizikového chování dívky. Z těchto důvodů matka po dohodě se sociálním pracovníkem ústavu do zlepšení situace na straně dívky dovolenky v domácím prostředí zamezila.

Jeremy Bentham posuzoval správnost nebo nesprávnost činu podle jeho následků, přičemž předpokládal, že to, co je dobré pro společnost, závisí na zajištění blaha jejích členů, a to z toho důvodu, že každý má právo na štěstí, nezávisle na situaci, ve které se nachází.¹⁷⁰

Omezení návštěv rodiny může být užitečné v tom, že dívce lze nastavit určité mety, které když splní, bude za ně odměněna opětovnou realizací dovolenek. Tyto cíle, jak již bylo řečeno, musí být konkrétní, s časovým určením a přiměřeně splnitelné. Pokud jejich naplnění nestojí dívku téměř žádné úsilí, ztrácí se motivační aspekt, pokud jsou příliš náročné, hrozí demotivace. V uváděné kasuistice pracovníci narazili na problém, že závislost dívky na návykových látkách už dosáhla takové úrovně, která jí nedovolovala plnění ani těch nejjednodušších úkolů. Pokud tedy byla po dívce vyžadována pravidelnost plnění v dlouhodobějším měřítku, tím se užitek tohoto opatření do značné míry stíral. Přistoupení k neomezování dovolenek sice zpočátku zachová rodinné vazby, které však následně potrhají negativní aspekty závislostního chování. Vedlejším užitekem tohoto neomezení dovolenek v domácím prostředí je vzhledem k výraznému nárůstu abstinčních příznaků a frenetickému úsilí dívky si nějaké drogy sehnat, a to bez ohledu na dlouhodobější následky např. ve formě konfliktu s trestním zákoníkem, je podpora přesvědčení, že v dané situaci dívka každé uvolnění režimu využije pro nelegální zajištění drogy. Tímto se ukázalo, že její závislost je mnohem hlubší, než se domnívala matka, která si tím ověřila, že její záměr dát dívku do výchovného ústavu nebyl z její strany selháním, ale naopak určitým zpomalením pádu dívky na dno a zajištěním jí možnosti své problémy řešit v chráněném prostředí.

Princip užitku stojí podle Milla v pozadí všech jednotlivých principů spravedlnosti, stejně tak jako lidských práv.¹⁷¹

*„S principem užitečnosti je zcela slučitelné uznávat, že některé druhy potěšení jsou více žádoucí a hodnotnější než jiné. Bylo by absurdní si myslet – zatímco při hodnocení všech ostatních věcí se uvažuje kvalita stejně jako kvantita – že by hodnocení potěšení mělo záviset pouze na kvantitě.“*¹⁷²

¹⁷⁰ Srov. MUCHOVÁ, Ludmila, 2015. *Morální výchova v nemorální společnosti?* Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, s. 50.

¹⁷¹ Srov. HAPLA, Martin, 2022. *Utilitarismus a filozofie lidských práv.* Praha: Leges. Teoretik, s. 47.

¹⁷² MILL, John Stuart, 2011. *Utilitarismus.* Praha: Vyšehrad, s. 45.

Bentham definoval pojem užitečnosti jako: *“vlastnost každé věci, která přináší prospěch, výhodu, potěšení, dobro či štěstí (to vše v tomto případě znamená jedno a totéž) nebo brání konání nepravostí, působení bolesti, zla či neštěstí (což je opět totéž) subjektu, jehož zájmy zvažujeme: je-li tímto subjektem společnost, jde o blaho společnosti, je-li tímto subjektem jedinec, pak jde o blaho tohoto jedince”*.¹⁷³

Z hlediska principu hédonismu je možno konstatovat, že těsné rodinné vazby jsou důležité a jsou zdrojem pocitů štěstí pro členy rodiny. Pak rodina může též fungovat jako zdroj bezpečí a podpory v těžkých životních obdobích. Toto však přestane platit, pokud nějaký člen rodiny začne tyto vazby využívat výhradně pro svůj vlastní prospěch a přestane brát na zbytek rodiny ohled. V případě, že dívka využije pobyt doma pro obstarání drogy s vědomím, že s touto aktivitou nikdo z rodiny nesouhlasí, pošlapává vzájemnou důvěru. Tento princip může fungovat v případě, že se dívce podaří ztracenou důvěru obnovit, což je realizováno nastavením konkrétních a splnitelných cílů.

V této situaci vzniká v rámci utilitarismu jisté napětí, neboť je zapotřebí skloubit štěstí jedince a skupiny. Například Bentham se pokoušel vypracovat ryze kvantitativní hédonický kalkul, který odezírá od všech kvalitativních rozdílů a homogenně kvantifikuje, radost či bolest dle intenzity, jistoty, trvání a blízkosti.¹⁷⁴

Pokud budeme hodnotit výše uvedený postup z pozice sociálního principu utilitarismu, tak sociální pracovník a další odborní pracovníci ústavu podpořili matku v rozhodnutí nežádat o víkendové a případně prázdninové dovolenky, dokud se chování dívky nezlepší. Tento postup si dívka sice prožila úkorně, ale zbytek rodiny mohl vést normální život, takže z rozhodnutí profitoval. Je nutno zdůraznit, že před dívkou nebyly dveře zcela zavřeny, ale má možnost přiměřenou změnou svého života je opět otevřít. V případě otce, kdy bylo přistoupeno k asistovaným kontaktům, jistě toto rozhodnutí nepřispělo pocitu pohody ani u něj ani u jeho dcery. Na druhou stranu tak pracovníci otci zabránili v podpoře vysoce rizikového chování dívky, z čehož může mít v budoucnu užitek sama dívka v šanci zbavit se závislosti. Otcí tak bylo zabráněno v pokračování trestné činnosti páchané s „dobrymi“ úmysly na dceři. Jakékoli zvýšení šance, že se dívka motivovaně podrobí adiktologické léčbě, má nesporný užitek nejen pro nejbližší okolí dívky, ale i význam pro širší společnost s ohledem na veškerá negativa, která ze zneužívání drog vyplývají.

¹⁷³ THOMPSON, Mel, 2004. *Přehled etiky*. Praha: Portál. Filozofie (Portál), s. 94.

¹⁷⁴ Srov. ANZENBACHER, Arno, 2001, c1994. *Úvod do etiky*. Praha: Academia, s. 33.

V souvislosti s problematikou řešených etických dilemat, která byla analyzována z pohledu teorie utilitarismu, uvedeme závěrem citát Johna Stuarta Milla, který říká: *„Všechny velké zdroje lidského utrpení lze do velké míry – mnohé z nich skoro úplně odstranit lidskou péčí a lidským úsilím. A i když je jejich odstranění bolestné a pomalé...“*.¹⁷⁵

¹⁷⁵ MILL, John Stuart, 2011. *Utilitarismus*. Praha: Vyšehrad, s. 59.

Závěr

Cílem této diplomové práce bylo identifikovat etická dilemata, která řeší sociální pracovník ve vybraném výchovném ústavu a etická dilemata ilustrovat na konkrétně popsané kazuistice, včetně možných řešení za využití etické teorie utilitarismu a čtyř principů, kterými jsou princip následku, užitečnosti, hédonismu a sociální princip.

V úvodních kapitolách byl popsán teoretický rámec týkající se problémového okruhu ústavní péče a důvodů umístování dívek do výchovného ústavu. V práci byl také představen vybraný výchovný ústav, včetně identifikace činností sociálního pracovníka, zaměstnaného v tomto zařízení. Následně byla charakterizována etická dilemata v sociální práci a etická teorie utilitarismu, včetně čtyř principů.

Na základě rozhovoru se sociálním pracovníkem byly nastíněny čtyři základní problematické okruhy a z nich vyplývající etická dilemata, která se vyskytují ve vybraném výchovném ústavu a které sociální pracovník považuje za nejzávažnější, nejvíce frekventované a se kterými se musí ve své praxi ve výchovném ústavu potýkat.

Z uvedených častých dilemat, řešených sociálním pracovníkem ústavu, byla pro danou kazuistiku stěžejní následující dilemata, která jsem zároveň konkretizovala v intencích tohoto případu:

- Při řešení drogové závislosti dívky upřednostnit nabídky pomoci, i když doposud dlouhodobě bez účinku, nebo dívku striktně přinutit podrobit se adiktologickému působení i přes značnou nemotivovanost k léčbě.
- Při selhání při návratu z dovolenky pustit dívku v krátké době na další dovolenku a využít tento motivační faktor při pokusu přenést na ni odpovědnost za své chování nebo dovolenky zamítnout do zlepšení situace, po selhání otce umožnit styk s ním bez omezení nebo naopak začít styk omezovat.

Dvě stěžejní etická dilemata byla demonstrována na konkrétní kazuistice, včetně úvah nad možnými řešeními. Při řešení etických dilemat vyplývajících z kazuistiky byl aplikován pohled teorie utilitarismu za využití čtyř jeho principů.

Popis dané kazuistiky jsem rozdělila do dvou časových období, a to před nástupem do výchovného ústavu a poté během ústavní výchovy, kdy stěžejní byl popis druhého období, neboť do tohoto časového úseku byla směřována řešená etická dilemata.

Je třeba podotknout, že první problémový okruh je pro život dané dívky určující. Možnosti jeho řešení jsou pro její současný, hlavně budoucí život, ale i pro její rodinu důležité. Druhé dilema je již určitou konkrétní aplikací tohoto problému. Tímto způsobem

bylo možno ilustrovat rozhodování sociálního pracovníka a dalších zainteresovaných osob poněkud v celostním měřítku. Zároveň bylo možno ilustrovat řešení konkrétního problému, který z kazuistiky vyplývá. Rozhodování sociálního pracovníka ústavu i rodiny dívky byla analyzována z hlediska utilitarismu zejména s ohledem na následky jednotlivých rozhodnutí a jejich užitku pro co nejvíce lidí. Domnívám se, že etický pohled utilitarismu při aplikaci řešení konkrétních problémů v praxi umožní dát rozhodování další rozměr. Tento směr uvažování může pomoci sociálním pracovníkům takovýchto zařízení, zvolit vhodné řešení a zároveň si je ve vlastních očích, ale i z pohledu ostatních osob zúčastněných v daném problémovém okruhu, ospravedlnit.

Zdrojem pro tuto část mé práce byl rozhovor se sociálním pracovníkem, spisový materiál sociálního pracovníka týkající se dané kazuistiky, zápisy z porad odborných pracovníků a vedoucích výchovných skupin, rozhovory s odborným personálem ústavu a vedoucích skupin participujícím na dané kazuistice.

Domnívám se, že jsem cíl této diplomové práce naplnila, neboť na základě konkrétně popsane kazuistiky byla formulována dvě etická dilemata, u kterých za pomoci etické teorie utilitarismu byl proveden jejich rozbor.

V souvislosti s prvním řešeným etickým dilematem, které souvisí s drogovou závislostí dívky, a tím, zda upřednostnit nabídky pomoci, které jsou dlouhodobě bez účinku anebo ji podrobit adiktologickému působení i přesto, že je dívka k této léčbě nemotivovaná, je nutno podotknout, že toto dilema má s největší pravděpodobností dlouhodobý charakter. Velice důležitým faktem je, že výchovný ústav s ohledem na reálnou situaci bude dívce x opakovaně nabízet možnosti léčby s tím, že pokud se dívka rozhodne svou nepříznivou situaci řešit, tak jí ústav, včetně sociální pracovnice a dalších odborných pracovníků, maximálně podpoří. Pracovníci ústavu musí v každém případě mít na paměti, že proces, který povede k případné změně, bude s největší pravděpodobností pomalý a náročný. Pokud by dívka byla motivována k léčbě, tak by se nepochybně jednalo o velký úspěch. Tato skutečnost by měla pozitivní dopad nejen na ni samotnou, ale na všechny lidi, kterým není její osud lhostejný.

Druhé dilema je rovněž velmi složité a také se odvíjí od drogové závislosti dívky, která má za důsledek její asociální chování. V důsledku dívčiny situace je nutné zvážit omezení v podobě absencí vycházek a možností setkávat se se svou rodinou. Vzhledem k aktuálnímu stavu, ve kterém se dívka nachází, je do zlepšení její situace dovolenka v domácím prostředí zamezena. Rodiče jí tedy mohou ve východním ústavu pouze navštěvovat. Pokud by se podařilo dívku motivovat k léčbě, pak by se pochopitelně výrazně změnila celá situace a dívce by dovolenky byly obnoveny. To by znamenalo,

že by se opět mohla stýkat se svou rodinou a také by případně mohla obnovit sociální vazby v podobě kamarádů či přátel, se kterými se stýkala ještě předtím, než začala užívat drogy.

Použité zdroje

ANZENBACHER, Arno, 2001, c1994. *Úvod do etiky*. Praha: Academia. ISBN 80-200-0917-5.

BANDIT, Rad, Ivana DAVIDOVÁ, Martina MACUROVÁ a Michal OPATRNÝ, 2015. *Etický kodex jako nástroj podpory řešení etických dilemat sociální práce*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí. Sešit sociální práce. ISBN 978-80-7421-089-1.

BLINKA, Lukáš, 2015. *Online závislosti: jednání jako droga? : online hry, sex a sociální sítě : diagnostika závislosti na internetu : prevence a léčba*. Praha: Grada. Psyché (Grada). ISBN 978-80-210-7975-5.

ČAPEK, Jakub, et al., 2015. *Přístupy k etice II.*: Praha: Filosofia. ISBN 978-80-7007-442-8.

ČERNÁ, Alena, 2013. *Kyberšikana: průvodce novým fenoménem*. Praha: Grada. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-4577-0.

DENHAM, Susanne A., 2019. Emotional Competence During Childhood and Adolescence. In: LOBUE, Vanessa, Koraly PÉREZ-EDGAR a Kristin A. BUSS, ed. *Handbook of Emotional Development* [online]. Cham: Springer International Publishing, s. 493-541 [cit. 2023-12-30]. ISBN 978-3-030-17331-9. Dostupné z: doi:10.1007/978-3-030-17332-6_20

Dítě v ústavu, 2012. *Šance Dětem* [online]. 18.10.2023 [cit. 2023-12-03]. Dostupné z: <https://sancedetem.cz/dite-v-ustavu>

DRIVER, Julia, 2009. The History of Utilitarianism. DRIVER. *Stanford Encyclopedia of Philosophy* [online]. 2014 [cit. 2024-02-16]. Dostupné z: <https://plato.stanford.edu/entries/utilitarianism-history/>

ETICKÝ KODEX SPOLEČNOSTI SOCIÁLNÍCH PRACOVNÍKŮ ČR, 2006. *Společnost sociálních pracovníků ČR* [online]. [cit. 2024-02-22]. Dostupné z: <https://www.socialnipracovnici.cz/ke-stazeni>

FELDMANN, Harald, Mario GMŮR a Johaness BRAND-JACOBI, [1994]. *Kompendium lékařské psychologie: pro studující a lékaře*. Praha: Victoria Publishing. ISBN 80-856-0567-8.

FISCHER, Ondřej a René MILFAIT, c2010. *Etika pro sociální práci*. 2. vyd. [Praha]: Jabok. ISBN 978-80-904137-7-1.

FISCHER, Slavomil a Jiří ŠKODA, 2009. *Sociální patologie: analýza příčin a možnosti ovlivňování závažných sociálně patologických jevů*. Praha: Grada. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-2781-3.

FONTANA, David, 2010. *Psychologie ve školní praxi: příručka pro učitele*. Vyd. 3. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-725-1.

Formy náhradní výchovy. *Otevřená budoucnost* [online]. [cit. 2023-12-03]. Dostupné z: <https://www.otevrenabudoucnost.cz/formy-nahradni-vychovy/>

GLOBAL SOCIAL WORK STATEMENT OF ETHICAL PRINCIPLES, 2018. *International Federation of Social Workers* [online]. [cit. 2024-02-22]. Dostupné z: <https://www.ifsw.org/global-social-work-statement-of-ethical-principles/>

GOETZ, Michal. ADHD. *Asociace dětské a dorostové psychiatrie* [online]. [cit. 2023-11-22]. Dostupné z: <https://www.addp.cz/dusevni-poruchy/adhd/>

GULOVÁ, Lenka, 2011. *Sociální práce: pro pedagogické obory*. Praha: Grada. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-3379-1.

HAPLA, Martin, 2022. *Utilitarismus a filozofie lidských práv*. Praha: Leges. Teoretik. ISBN 978-80-7502-640-8.

HAUKOVÁ, Zdeňka, 2005. *Umístění dětí do náhradní péče o dítě*. In: Sociální práce . Brno: Asociace vzdělávání v sociální práci.

HUTYROVÁ, Miluše, 2019. *Děti a problémy v chování: etopedie v praxi*. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-1523-3.

JANDOUREK, Jan, 2007. *Sociologický slovník*. Vyd. 2. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-269-0.

JANOTOVÁ, Helena, Karel SCHELLE a Ilona SCHELLEOVÁ, 2005. *Profesní etika*. Praha: Eurolex Bohemia. ISBN 80-868-6142-2.

JANSKÝ, Pavel, 2014. *Dítě s problémovým chováním a náhradní výchovná péče ve školských zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy*. Hradec Králové: Gaudeamus. Recenzované monografie. ISBN 978-80-7435-534-9.

JAYALEKSHMI, N. B.; RAJA, B. William Dharma. Behavioural Disorders in Early Adolescents and Influencing Parental Variables. *EDUCATION*, 2014, 1.2.

JOCHMANNOVÁ, Leona a Tereza KIMPLOVÁ, ed. et al., 2021. *Psychologie zdraví*. Vydání 1.: Grada Publishing. ISBN 978-80-271-2569-2.

KALINA, Kamil, 2008. *Základy klinické adiktologie*. Praha: Grada. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-1411-0.

KEITH W. BEARD. Internet addiction in children and adolescents. In. YARNALL, Casey B., ed., 2008. *Computer Science Research Trends*. New York: Nova Science Publishers, Inc.

KLEPÁČKOVÁ, Olga, Zuzana KREJČÍ a Martina ČERNÁ, 2022. *Sociální práce na příkladech z praxe*. Praha: Grada Publishing. ISBN 978-80-271-3074-0.

KOLÁŘ, Michal, 2001. *Bolest šikanování: [cesta k zastavení epidemie šikanování ve školách]*. Praha: Portál. ISBN 80-717-8513-X.

KRAUS, Blahoslav, 2008. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-383-3.

KŘÍSTEK, Adam, 2017. *Zákon o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy a o preventivně výchovné péči: komentář*. Praha: Wolters Kluwer ČR. Komentáře (Wolters Kluwer ČR). ISBN 978-80-7552-821-6.

LABÁTH, Vladimír, 2001. *Riziková mládež: možnosti potencionálních změn*. Praha: Sociologické nakladatelství. Série učebnic pro obor sociální práce. ISBN 80-858-5066-4.

- MACEK, Petr, 2003. *Adolescence*. Vyd. 2., upr. Praha: Portál. ISBN 80-717-8747-7.
- MARTÍNEK, Zdeněk, 2009. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Praha: Grada. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-2310-5.
- MATOUŠEK, Oldřich, 2013. *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0366-7.
- MATOUŠEK, Oldřich, 2013. *Metody a řízení sociální práce*. 3., aktualiz. a dopl. vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0213-4.
- MATOUŠEK, Oldřich a Andrea MATOUŠKOVÁ, 2011. *Mládež a delikvence: možné příčiny, struktura, programy prevence kriminality mládeže*. Vyd. 3., aktualiz. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-825-8.
- MÁTEL, Andrej, 2019. *Teorie sociální práce I: sociální práce jako profese, akademická disciplína a vědní obor*. Praha: Grada Publishing. ISBN 978-80-271-2220-2.
- MILL, John Stuart, 2011. *Utilitarismus*. Praha: Vyšehrad. ISBN 978-80-7429-140-1.
- MOFFITT, TERRIE E. a AVSHALOM CASPI, 2001. Childhood predictors differentiate life-course persistent and adolescence-limited antisocial pathways among males and females. *Development and Psychopathology* [online]. 13(2), 355-375 [cit. 2023-10-11]. ISSN 0954-5794. Dostupné z: doi:10.1017/S0954579401002097
- MUCHOVÁ, Ludmila, 2015. *Morální výchova v nemorální společnosti?* Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury. ISBN 978-80-7325-386-8.
- MÜHLPACHR, Pavel, 2008. *Sociopatologie*. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 978-80-210-4550-7.
- NAKONEČNÝ, Milan, 2011. *Psychologie: přehled základních oborů*. Praha: Triton. ISBN 978-80-7387-443-8.
- NAKONEČNÝ, Milan, 2020. *Sociální psychologie*. Praha: Stanislav Juhaňák - Triton. ISBN 978-80-7553-842-0.

Nařízení vlády č. 222/2010 Sb., nařízení vlády o katalogu prací ve veřejných službách a správě, ve znění platném k 23.7.2010.

Nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) 2016/679, o ochraně fyzických osob v souvislosti se zpracováním osobních údajů a o volném pohybu těchto údajů a o zrušení směrnice 95/46/ES (obecné nařízení o ochraně osobních údajů, ve znění platném k 27.4.2016.

NEČASOVÁ, Mirka, 2001. Úvod do filozofie a etiky v sociální práci. Brno: Masarykova univerzita, ISBN 80-210-2673-1.

ŘÍČAN, Pavel, 2004. *Cesta životem*. Praha: Portál. ISBN 80-717-8829-5.

Sdělení č. 104/1991 Sb., sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí o sjednání Úmluvě o právech dítěte, ve znění platném k 8.4.1991.

SMUTKOVÁ, Lucie, 2007. *Sociální práce s rodinou*. Hradec Králové: Gaudeamus. ISBN 978-80-7041-069-1.

Sociální pracovník v institucionální výchově dětí a mládeže (DD, DgÚ, DDsŠ, VÚM, SVP), 2020. *Sociální práce* [online]. [cit. 2023-11-28]. Dostupné z: <https://socialniprace.cz/profesiogramy/socialni-pracovnik-v-institucionalni-vychove-deti-a-mladeze-dd-dgu-ddss-vum-svp/>

System náhradní péče, 2012. *Šance Dětem* [online]. 18.10.2023 [cit. 2023-12-03]. Dostupné z: <https://sancedetem.cz/system-nahradni-pece>

THOMPSON, Mel, 2004. *Přehled etiky*. Praha: Portál. Filozofie (Portál). ISBN 80-717-8806-6.

TRNKOVÁ, Lucie, 2018. *Náhradní péče o dítě*. Praha: Wolters Kluwer. Právo prakticky. ISBN 978-80-7552-864-3.

Ústavní výchova, 2020. *Portál veřejné správy: gov.cz* [online]. [cit. 2023-11-22]. Dostupné z: https://portal.gov.cz/informace/ustavni-vychova-INF-36#_legislativa-technicke-specifikace-a-pokyny

VÁGNEROVÁ, Marie, 2008. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Vyd. 4., rozš. a přeprac. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-414-4.

VÁGNEROVÁ, Marie, 2010. *Psychologie osobnosti*. V Praze: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum. ISBN 978-80246-1832-6.

VÁGNEROVÁ, Marie, 2012. *Vývojová psychologie: dětství a dospívání*. Vydání druhé, doplněné a přepracované. Praha: Karolinum. ISBN 978-80-2462153-1.

VÁGNEROVÁ, Marie, 2014. *Současná psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0696-5.

Výroční zpráva školní rok 2018-2019 [online], 2020 Jindřichův Hradec: Výchovní ústav, středisko výchovné péče a střední škola Jindřichův Hradec [cit. 2024-01-06]. Dostupné z: <https://www.vujh.cz/vyrocní-zpravy>

Výroční zpráva školní rok 2019-2020 [online], 2020 Jindřichův Hradec: Výchovní ústav, středisko výchovné péče a střední škola Jindřichův Hradec [cit. 2024-01-06]. Dostupné z: <https://www.vujh.cz/vyrocní-zpravy>

Výroční zpráva školní rok 2020-2021 [online], 2021. Jindřichův Hradec: Výchovní ústav, středisko výchovné péče a střední škola Jindřichův Hradec [cit. 2024-01-06]. Dostupné z: <https://www.vujh.cz/vyrocní-zpravy>

Výroční zpráva školní rok 2021-2022 [online], 2022. Jindřichův Hradec: Výchovní ústav, středisko výchovné péče a střední škola Jindřichův Hradec [cit. 2024-01-06]. Dostupné z: <https://www.vujh.cz/vyrocní-zpravy>

Výroční zpráva školní rok 2022-2023 [online], 2022. Jindřichův Hradec: Výchovní ústav, středisko výchovné péče a střední škola Jindřichův Hradec [cit. 2024-01-06]. Dostupné z: <https://www.vujh.cz/vyrocní-zpravy>

YARNALL, Casey B., ed., 2008. *Computer Science Research Trends*. New York: Nova Science Publishers, Inc. ISBN 978-1-60021-518-6.

Zákon č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů a o změně některých zákonů, ve znění platném k 25.4.2000.

Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, ve znění platném k 29.3.2002.

Seznam zkratk

GDPR	General Data Protection Regulation (Obecné nařízení o ochraně osobních údajů)
JIP	Jednotka intenzivní péče
OSPOD	Orgán sociálně-právní ochrany dětí

Abstrakt

BUDÍNOVÁ, P. *Etická dilemata sociálních pracovníků ve vybraném výchovném ústavu při práci s adolescentními dívkami*. České Budějovice 2024. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra sociální a charitativní práce. Vedoucí práce D. Urban.

Klíčová slova: náhradní výchova, výchovný ústav, sociální pracovník, adolescence, rodina, rizikové chování, sociálně patologické jevy, etická dilemata, utilitarismus

Diplomová práce se zabývá etickými dilematy, se kterými je sociální pracovník při své práci ve výchovném ústavu konfrontován. Teoretická část práce charakterizuje výchovný ústav a problematiku umístování do výchovných ústavů. Dále se práce zabývá pojmem adolescence, rizikovým chováním u adolescentů a sociálně patologickými jevy. Následující kapitola identifikuje vybraný výchovný ústav, poté se práce věnuje etické stránce, včetně charakteristiky etické teorie utilitarismu. Posléze jsou nastíněny čtyři základní problematické okruhy a z nich vyplývající etická dilemata, které sociální pracovník ve výchovném ústavu řeší. U podrobněji popsané kazuistiky vybraná etická dilemata, možnosti a rozvahy nad možnými řešeními jsou analyzována etickou teorií utilitarismu a jejími čtyřmi principy, kterými jsou princip následků, užitečnosti, hédonismu a sociální princip.

Abstract

Ethical dilemmas of social workers in a selected educational institution when working with adolescent girls

Key words: foster care, educational institution, social worker, adolescence, family, risky behaviour, socially pathological phenomena, ethical dilemmas, utilitarianism

The thesis deals with the ethical dilemmas faced by the social worker is confronted with in his work in an educational institution. The theoretical part of the thesis characterizes the educational institution and the issue of placement in educational institutions. Furthermore, the thesis deals with the concept of adolescence, risky behaviour in adolescents and socially pathological phenomena. The following chapter identifies the selected educational institution, then the thesis deals with the ethical aspect, including the characteristics of the ethical theory of utilitarianism. Finally, the four basic problem areas and the resulting ethical dilemmas that the social worker in the educational institution addresses are outlined. For the case study in detail, the selected ethical dilemmas, possibilities and reflections on possible solutions are analysed by the ethical theory of utilitarianism and its four principles, which are the principle of consequences, utility, hedonism and the social principle.